ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

Година LXXXVII. књига 278

СВЕСКА VI. ЗА ГОДИНУ 1911.

У НОВОМ САДУ

ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

1911.

НОВЕ КЊИГЕ.

Под овом рубриком објавиће уредништво Летописа књиге, које се пошљу Библиотеци Матичиној.

48. Farbenwechselversuche an der Bartgrundel (Nemachilus barbatula L.) von *Slavko Séćerov*. Mit 2 Tafeln. Sonderabdruck aus dem *Archiv für Entwicklungsmechanik der Organismen* herausgegeben von Prof. Dr. Wilh. Roux in Halle a/S. XXVIII Band, 4 Heft ausgegeben am 30. November 1909. Leipzig, Wilhelm Engelmann, 1909. 8°. Стр. 629—660 + 2 Tafeln.

49. Степографски записник седница Српског Народно-Црквеног Сабора у Карловцима 1910. I.—XI.

50. *Др. Александар Митровић*, Двадесет година политичке борбе на Приморју (1888—1900. год.) Биљешке, успомене и утисци. Котор, Бокешка штампарија, 1910. 8°. Стр. 468 + 2 л. Цијена 6 круна.

51. *Саво П. Вулетић*. Наши људи. Цетиње. Књ. цр. државна штампарија, 1910. 8°. Стр. 137. Цијена 1 перпер,

52. *Иво Китико*, На граници. Драматска слика у 1 чину. (Прештампано из „Српског Књижевног Гласника“). Београд, 1910. 8°. Стр. 36.

53. Энциклопедія славянской филологіи. Изданіе Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ подъ редакціею орд. акад. И. В. Ягича. Выпускъ 1. *И. В. Ягичъ:* Исторія славянской филологіи. Санктпетербургъ, 1910. в. 8°. Стр. VIII. + 961. Цѣна 4 рубля.

54. *Э. А. Вольтеръ*, Къ исторіи изданія русско-ливонскихъ актовъ и литовскихъ дорожниковъ. Изъ переписки А. А. Куника съ К. К. Ширреномъ. Біо-библіографическая замѣтка. (Извѣстія Имп. Акад. Наукъ — 1909). С.-Петербургъ, 1909. в. 8°. Стр. 987—998.

55. Први конгрес европског савеза (Le premier congrès de la Fédération européenne) одржан од 3/16 до 7/20 маја 1909. год. у Риму. Извештај г. Министру просвете и црквених послова господину Љубомиру Стојановићу од *Живојина М. Перића* редовног професора права на Универзитету. Оштампано из „Српских Новина“ — Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1910. м. 8°, Стр. 72.

56. Dante Aligieri, Divna Gluma. Preveo i protumačio F. T. Nakladom Biskupskog Sjemeništa „Lavova“ u Kotoru. Pridržavaju se sva prava zakonom zajamčena. Kotor, Bokeška štamparija, 1910. в. 8°. Стр. 594. К 6.

57. Верујте у Бога. Поуке за народ. IV књижица пише *Милан Ј. Путниковић*, свештеник коларски. Београд, 1910. ср. 8°. Стр. 37. Цена 0·20 п. д.

58. Старост — украс младости. (Живот у процесу). Приповетка *К. Ђ. Поп-Манића*. Ниш, 1910. ср. 8°. Стр. 51. Цена 0·70 п. д.

ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

Година LXXXVII. књига 278

СВЕСКА VI. ЗА ГОДИНУ 1911.

У НОВОМ САДУ

ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

1911.

ОТИОТИЛ.

Инв. бр. 15776

ЕЛЕКТРИЧНА ШТАМПАРИЈА УЧИТЕЉСКОГ Д. Д. „НАТОШЕВИЋ“

У НОВОМ САДУ.

ПРЕГЛЕД

— ЛЕТОПИС 278 —

СТРАНА

I. Воља народа. Драма у три чина. Написао Иво Ћипико. I. чин 1

II. Лукијан Мушицки. Студија из српске књижевности. Од Дра Владимира Ћоровића III. (наставак) . . 18

III. Из савремене хрватске књижевности. Од Јована Храниловића 44

IV. Гласник.

Доситеј и Томазео. Од Марка Цара 62

V. Књижевност.

1. Прикази:

„Geschichte der Serben, von Constantin Jireček. Erster Band“. — J. P. 68

ВОЉА НАРОДА

ДРАМА У ТРИ ЧИНА

написао

ИВО ЋИПИКО

□ □

(Ово је дело наградила „Матица Српска“ наградом од 500 К из задужбине Јована Наке В.С.Миклушког)

Л И Ц А:

Ристо Бијелић, трговац, начелник.
Пилић, трговац.
Петар Јовић, изучени економ.
Госпођа Марија, Јовићева жена.
Флорио, судац.
Јован Драгић, учитељ.
Отац Дионисије, правосл. парох.
Фра Бонифацио, католички парох.
Др. Ристић, општински лекар.
Милић, адвокат.
Госпођа Стана, Јовићева мајка.
Милица, слушкиња код Јовића.
Раде Вучић, сељак.
Кривић, сеоски главар, послужени жандар.
Гомила сељака изборника.
Први, Други, Трећи } сељак.

(Догађа се у далматинској загорској вароши).

ЧИН I.

(Гостинска соба у кући економа Јовића. Намјештај варошки, само, што амо и тамо, по пространој соби одвајају се од обичних ствари разни везови и сељачке рукотворине: чутуре, торбе, прегљаче, и столице. На сриједи собе округао сто покривен богатим, тешким народним ћилимом, извезен шареним, живим бојама, које се у свјетлости дана складно прељевају. Кроз два прозора, — изгледом на башту, поље, главице и ријеку, — продиру млазови топла, прољетна сунца. У собу се улази кроз широки ходник, који води и у кухињу. У дну гостинске собе вратанца. Јутро.)

ПОЈАВА ПРВА.

Економ Јовић и супруга му госпођа Марија.

(Јовић, млад човјек, ради на литографу, на маломе столу, до прозора. Са ходника долази госпођа Марија, носи каву).

Марија (стављајући поднос на велику трпезу). Што је с тобом? Има неколико дана те немаш времена ни да каву у миру испијеш.

Јовић (не дижући очију са хартија). Само час, па сам свршио. Уморан сам. Гледај посла. (Пребирући расуте хартије по столу Требало ми је још неколико прогласа на бираче. (Угледавши поднос са кавом). Али што се ти трудиш? Гдје је слушкиња?

Марија. Дакле, ти си се потпуно одлучио?

Јовић. Дакако! Не видиш сав овај труд, па зар да буде забадава. (Једући, преко залогаја). Побједа је сигурна!

Марија. Мислиш? (И не чекајући одговора). Та да и побједиш што си тиме добио? (Премишљајући). Чини ми се да треба и трошка. Тако ми јуче отац рече, вели: Без новаца не треба заметати изборне борбе.

Јовић. Па да се нешто и потроши, потрошиће се добровољно из љубави. Ми нећемо куповати гласове, као што је до сада био обичај, већ нека свако гласује по вољи.

Марија. Па ти већ и немаш новаца. Све си потрошио на уређење земаља.

Јовић (смијући се). Имаш ти твојих. . . .

Марија. Не да отац, а да би и дао промислила би се добро. . . .

Јовић. Не бој се!

Марија. Не бојим се, али било би боље, да ти је покојни отац жив... напредовало би се — а овако? . . .

Јовић (дижући се и гарући руке). Не спомињи ми, молим те, код свакога повчића покојника. Новац што сам уложио у земљу повратиће земља десетероструко. Али у том се ти не разумијеш, — и одкуда да се у земљи разумије трговачка ћер? (Смијући се). Ти као и отац видиш пред очима само новац!

Марија. Новац је дан данашњи ипак нешто, покојник му је знао за вриједност.

Јовић. Вјерујем, вјерујем! Можда је волио новац више него и мене и тебе. (Шетајући по соби). Причао сам ти

како сам се патио, док сам учио у Бечу, а све због његове шкртости. . . . Бога ми, гладовао сам. И била му је навада, да једнако приговара. Учио ме како да живем, као да треба учити, како да се живе? Као да живот сам по себи није наш учитељ! Показивао ми је тобоже пут којим у животу треба да идем. . . . Али најпошље ја сам нашао тај пут. (Застаде на сред собе). На помисли — када сам довршио науке, десети дан вели ми: — Или се жени или иди у државну службу, нећу да шврљаш по вароши. . . .

Марија. Покојник ме волио. . . . Био је задовољан да ме вјенчаш.

Јовић. Да, био је задовољан (смијући се): мислиш да је то било без рачуна? Јединица си — прћијашица! . . . .

Марија. Зар и ти зато?

Јовић (смијући се). Од два зла изабрах мање. . . . Али ипак знаш да те волим. . . .

Марија. Па ипак нећеш да ме послушаш?

Јовић. Не могу ни ради тебе сатрти у себи оно што осјећам да је добро и, без чега не би могао да живем.

Марија. А ја мишљах да поред наше куће не постоји за те још каква дужност. . . .

Јовић. Зар смо ми двоје цио свијет? Па ја и не знам за дужности. Ја радим под утиском мојих осјећаја . . . . инстинктивно. . . . Али чему да о томе говоримо? (Срчано). Марија, вјеруј, тек се сада осјећам потпуно сретним. (Ухвативши је за руку приведе је к прозору занесно). Гледај, како свјетлост и топлина освајају дан, онако и моју душу љубав и истина. . . . Сигуран сам да ћу побједити, а тада радићу још више да поможем нашем сељаку. И тада знам зашто да живем, имам своју сврху . . . свој циљ! . . . Марија, схваташ ли то? Сјећаш ли се Марија, поља, сунца, ријеке? Сјећаш ли се дјетињства? Ја сам ти остао вјеран, од увијек сам те у себи носио. . . И љубио сам те . . . без ријечи, без запјевке, без уздаха. . . .

Марија. Сјећам. . . . Али ето сада прегараш и себе и мене и кућу све за другога. Што су нама сељаци?

Јовић. Вараш се, не прегарам, већ јачам нашу љубав. Јачам је добрим дјелом. . . . Друкчије би могла да ослаби, замре. . . .

Марија. Али ја осјећам самоћу, пустош. . . .

Јовић (топло). Ето још сутра па ћу се повратити к теби. . . . Повратићу се чист, ослемењен једном великом мишљу, и докончаним радом. А и што би без тебе? — било би ми празно. Гдје би положио све осјећаје, гдје би они нашли одушка? Марија, још сутра, па ћу доћи сретан, весео — теби, мојој, чистој. . . . Умири се, узтрпи се. . . . А зар моја срећа није и твоја?

ПОЈАВА ДРУГА.

Исти и госпоја Стана.

(Улази госпоја Стана, сиједа, стара, умиљата доброћудна лица, на варошку одијевена. Узима ћутећи поднос).

Стана (погледа кришом Јовића у очи). Мутне су ти очи, заморен си, опочини!

Јовић. Чини ти се мајко, — нису!

Стана. Чувај се — али што ти ја кажем, ти боље знаш што треба. . . .

Марија. Отуђио се од нас. . . .

Стана. Није! — (Узима поднос и гледајући кришом у сина излази).

ПОЈАВА ТРЕЋА.

Исти и сељак Раде Вучић.

(Сељак Вучић у народном стајаћем одијелу, напрћен торбом, огледа се с врата уоколо).

Јовић. Уђи, Раде.

Вучић. Помози Бог, господару! (Оклијева) господарице, де ово теке. (Спртивши се). Има ли у што да преручим?

Марија. Одлази у кухињу.

Јовић. Шта радиш Раде? Рекох ти сто пута, да ми ништа не носиш. . . . Требало би да ти у образ ударим.

Вучић (упутивши се према кухињи). Није за мито, господару, већ из љубави. . . . Нијесам куповао, нашто ће у кући.

Марија. Пусти, такав је обичај.

Јовић. Марија, молим те лај му уља, вина, штогођ . . да надокнадиш. . . .

Марија. Не брини то је мој посао. (Одлази за Вучићем).

ПОЈАВА ЧЕТВРТА.

Јовић затим Вучић. (Вучић без торбе).

(Јовић куши хартије по столу).

Вучић. А ви?

Јовић. Фала добро! Има ли што ново?

Вучић. Ништа од прекључе. Остаде онако. А ко не би био с вама код онакове вам питоме бесједе? Поштено радите и бесједите. А народ је поштоғођ и прогледао, види и он куда га начелник води. Та гдје је могућно, да каматар, што раскући више њих, управља поштено с нама на царскоме дивану. . . . Он или ко његов. . . . Али боје га се још. . . .

Јовић. Док увиде да није ни он свемогућ. Боже мој, тај човјек да је ишта учинио за село: гдје су воде, гдје путови, гдје хиљаду других потреба. . . Је ли тако Раде?

Вучић. А што велите за општински забран, шуму, општинска добра? Пријатељи, а пријатељ је ко боље подмаже, разнесоше све, просто отеше сиротињи, што је од увијек њино било. Бога вам, господару, хоће ли ово икада престати?

Јовић. Хоће, ако побједимо.

Вучић. Ама реци, да побједимо, би ли он још остао начелником? Неки припитују — боје га се.

Јовић. Морао би се сам одрећи кад види да није нико с њиме. . . .

Вучић. Својевољно одрећи? Ајâ господару! не би њега из општине шест плужних волова истегло.

Јовић (смијући се). Мораће.

Вучић. Валá неће од своје воље дог га тече.

Јовић. Али доћи ће и други јуриш. . . .

Вучић (живо) Тако, тако, — били здрави! Али још га се народ боји. (Улази Милица, слушкиња, у сељачкоме народноме одијелу, носи на подносу стаклениду ракије са чашицом. Постави на трпезу и мучке пође затворивши за собом врата).

Јовић (пјаточи). Иј Раде!

Вучић (лијже чашицу). У ваше здравље господару! Да буде сретно!

ПОЈАВА ПЕТА.

Исти и сеоски главар, крчмар Кривић, жандар у пензији.

(Одијевен је сељачким гуњцем, мјесто црвен-капе носи шубару, чакшире по варошку, на прелуку виси дебели сребрни ланац).

Кривић (скидајући шубару). Добар дан господине!

Јовић. Да си здраво, главару! Сједи!

Кривић (једајући ставља шубару на главу). Добро је! . . .

Јовић. Дакле јеси ли се одлучио?

Кривић (скањивајући се). Богме задњи је час; ето куда село, туда ћу и ја. . . . Јаче село и од опћине. . . .

Јовић. Село је с нама.

Кривић. До сада и јест.

Јовић. А што мисли начелник.

Кривић. Добро за вас. Начелник попушта. . .

Вучић. Не вјерујем.

Јовић. Ако и уђе у борбу, биће му узалуд.

Кривић. Ево што ми пише. (Откопча прелук и извади писмо). Читајте!

Јовић (узевши писмо чита на глас): „Драги куме, ето избора народ хоће да га поведем на биралиште као и досле и да му означим поштену особу за заступника. Жао ми је али овога пута не могу да му задовољим; мој зет оптерећен је пословима, па би се, наново, тешко примио те части, а ја остарио, и радећи за опће добро посрнуо у здрављу, а дјеца поодрасла, треба да се почнем и за њих бринути. Не могу ни ја увијек своје послове запуштати, за опћи интерес. С тога те мој куме молим, да тако рећеш народу, да му растумачиш, да сам ја доста за њ се жртвовао, ред је сада на другима. Нека народ бира кога хоће, а ја ћу му бити увијек свјетом у помоћи. Поздравља те твој Ристо, начелник".

Кривић. Вјерујете ли сада?

Јовић. Вјерујем, увидио је и сам. . . .

Вучић. Не вјеруј господару. . . . Стари вук не предаје се тако лако. . . . Претвара се као и до сада. . . .

Кривић (Јовићу). А да би се начелник предомислио, што би ви?

Јовић. Не би узмакао. Не могу, загазићу у борбу, па коме срећа воли. (Узме један проглас са стола и показује га). Видиш, овакових на стотине већ је у селима, а мјесни одбор истакао је мене кандидатом.

Кривић (Вучићу). Дакле у вашем крају све је за господина?

Вучић. Листом све.

Кривић. И млади учитељ?

Вучић. Он нам је вођа.

Кривић. А духовник?

Вучић. Са селом, брате.

Кривић (Јовићу). Е па и ја сам с вама. Дајте ми неколико прогласа.

Јовић (купећи их по столу). Ево ти их — на! Не требаш их много. Јуче сам их неколико послао вашему учитељу.

Кривић. Нашему учитељу?

Јовић. Па да!

Кривић (држећи прогласе у руци). А хоће ли бити какове „помиланције“?

Јовић. Код нас нема тога, људи се не купују као волови.

Вучић (узимајући). Није да говорим ради себе, господару, али има свакојаких људи, па ће рећи: — За што да трудимо и трошимо забадава?

Јовић. Ко није вриједан да изгуби дан за опће добро, нека слободно не иде. (Одлучно). Ја људи не купујем!

Кривић. Требаће, господине, људе напојити и дати им штогођ да попију. Да такав је обичај. (Преврне одједном). А да вас питам . . . амо реци . . . као заступник би ли ви имали какову плаћу?

Јовић. Плаћа није велика, поштен човјек нема од тога користи.

Кривић. Па чему толики трошкови и труд?

Јовић. За добро свих нас. Треба да је неко испред народа.

Вучић. Да, да треба.

Кривић (смисли се). Е па нека буде, (дижући се) да идем и да буде сретно!

Јовић (Вучићу). Поведи ти твоје, Раде, под барјаком. А ти, главару, како знаш.

Кривић. Нећу бити ни ја последњи. . . . А ко је у моме селу барјактар?

Јовић. Ваш духовник побринуће се за њ. . . Добро је људи. . . До виђења!

Вучић. Са Богом господару. (Одлази).
Кривић. Слуга сам господине. (Одлазећи, клања се неспретно).

ПОЈАВА ШЕСТА.

Јовић, Марија затим Пилић.

Марија (намрштено). Отац је дошао.
Јовић. На што не уђе?
Марија. Чека док тежаци изиђу.
Јовић (смијући се). Боји се зар доћи, да се не компромитује.
Пилић (улазећи). Здраво Петре!
Јовић. Здраво! Изволи сјести!
Пилић. Немам времена, дошао сам у хитњи. (Обрћући се уоколо сумњиво). Имам да ти кажем, начелник ће сигурно ступити у борбу. Тек што ти јуче пође из села, рушиће његови људи у село.
Јовић (чудећи се). Како то? Та овога часа читао сам његово писмо. Преклиње се, да се неће овога пута мијешати у изборе.
Пилић (смијући се). То су његове изборне смицалице, само да се о томе не говори . . . кришом . . . тајно! . . .
Јовић. Па како он сада то оправдава?
Пилић. Вели да га народ хоће силом, да га води као и до сада. Па да је и његова част по сриједи вели: борба је наперена лично проти мени.
Јовић. Част?! А ако у борби подлегне?
Пилић (са увјерењем). То је немогућно!
Јовић (у чуду). Говориш са сигурношћу, као да не знаш да је народ с нама.
Марија. Ти једнако мислиш да је народ вјеран . . . поштен. . . .
Пилић. То јест, био је с нама! док се он не маче. Познајем ја ови наш народ, последњи који с њиме говори има право. А зар мислиш да онај сеоски главар, што овчас изиђе из твоје куће — с тобом је! . . . Како се вараш! Сигурно послат је навлаш амо, да што наљуши. . . . Мој драги, треба знати борити се са онаковим човјеком.
Јовић (наглашујући ријечи). Борити се? Дакле није достатно народно повјерење?

Пилић (презриво). Он задобије то повјерење кадгођ устреба. Народно повјерење!? Него знаш што, још си на вријеме: Чему трошак, труд, немир? Чему на се навући мржњу човјека, који ти може нашкодити? Пусти друге нека се боре. . . Ја поштујем твоја начела, у принципу ти си на правоме путу . . . али. . . .

Марија. То али — значајно је, Петре!

Јовић (љубопитно). Али што?

Пилић. Али у животу то је друкчије. У животу треба често ноћи странпутицом, да избијеш на прави пут, иначе ћеш бити сатрвен, уништен. . . .

Марија (пратећи помињиво разговор). Одступи, молим те и ја с моје стране. Одступи од борбе, бићемо мирни као и досле; гледај борбу из завјетрине, то је најбоље! . . .

Пилић. То би било и најпаметније. . . .

Јовић (узрујан) Да одступим? Па још сада, у задњи час, али зашто? Велиш, да сам на правоме путу, а начелник по томе на кривоме, па вальда, што је он на кривоме, потребан је овоме народу, којег његова управа упропашћује. Сто пута си ми казао да је срамота, да у нашем друштву, у животу, он води главну ријеч, да нам је он вођа. Говорио си, да је ова општина најгрђа свједоџба нашега самољубља, лијености, измећарства и чак лоповлука, а сада узмичеш. . . Бојиш га се? . . . Али ја се не бојим, хоћу да иступим; ја имам потребу да чиним добро, као што начелник има потребу да чини зло. . . . Одлучио сам да будем бијел или црн, само не сив као врана; та ми је боја одвратна. . .

Пилић (мирно). То су лијепе ријечи. . . Али нека други поведе борбу, нека други на се узме његову мржњу. Упропастиће те, уништиће те кад у борби подлегнеш. . .

Јовић. Нека уништи, и то је боље него да својевољно из себе истргнем клицу добра! . . . (Презриво, иронијом). Додуше та клица код вас као да ми пријечи да будем солидан, да будем патриот, прави члан данашњега друштва. Савјетујете ме да убијем своју савјест, да будем сит, миран, као јаки, дебео во, што га тове . . . и бране му да ore земљу, да буде преситији. . . Је ли тако?

Марија. Не љути се, послушај оца.

Јовић. Волим да послушам себе. . . .

Марија. Али могао би да и мене послушаш. . . .

Пилић. Говоримо ти за твоје добро. . . .

Јовић (одлучно). Дакако, све за моје добро. . . Али моја је вјера; моје је добро оно што ја желим и мислим да је добро. . . .

Марија (прекидајући живо). Петре, ти си дужан и на ме пазити. . . . Упропастићеш себе, мене, кућу. . . Одступи!

Јовић (одлучно). Не могу!

ПОЈАВА СЕДМА.

Првашњи и Бијелић, начелник.

(Начелник, времешан човјек здраве горштачке тјелесне појаве, улази привидно слободно, осмјејком на лицу, поносито)

Јовић. Ви — ви господине начелниче?!

Бијелић. Да, главом ја.

Пилић. Изволите сјести. . . . Изволите (Подмећући му столицу увија се и слатко смијеши). Баш ми је мило што сте дошли. . . Сада ће све добро бити. . . Марија! да пођемо, оставимо их саме.

Јовић. Останите слободно. Код мене нема тајна.

Пилић. Не, не! са срећом! (Клањајући се Марија и Пилић одлазе).

ПОЈАВА ОСМА.

Јовић и Бијелић.

(Сједају један суучелице другоме).

Бијелић (важно очински). Драги посинче Петре, могу да ти овако кажем, има неко вријеме да често осјећам, да се туђиш од мене, особито то опажам након смрти твога доброга и поштенога оца, а мога побратима и деснога пријатеља... Гдјекада се и задјенеш о ме, критикујући...

Јовић (упадајући у ријеч). Кад мислим да имам право.

Бијелић. Нека те, то ме весели; интелигентан си, млад, жив, нагао, да ти је просто, али нека је са начином. Знаш за сваку ријеч, што кажеш. (Сумњајући) Ти мислиш да имаш пријатеља?! . . . Али манимо то, већ ми је криво, што никда не дођеш до мене, мени да се потужиш, мени своме поочиму. . . .

Јовић. Да се потужим?

Бијелић. Да!

Јовић (у сумњи). Зар би то помогло?

Бијелић. Можда и би. . . Де реци све што ти је на срцу. . . .

Јовић (прибрано). Како знате, по смрти покојнога оца, узео сам управу имања у своје руке и тако нашему сељаку постао сам приступачнији, и повјерљивији. . . . Па да знате што сам чуо из његових уста, кад би и десета била истина. . . .

Бијелић. Што?

Јовић. Туже се, у четири ока, на сву шаку, и на вашу управу, и на вас. . .

Бијелић (смијући се присиљено). Види се да си млад, не познаш нашега тежака. . .

Јовић. Мислим да понешто и познам. . . Има мана, али чија је и у томе кривица? Кривица је наша, који га ничему ваљану нисмо учили. . . .

Бијелић. Добро, ставимо да је тежаку криво, па зар је то разлог да се отуђиш своме најбољему пријатељу?

Јовић. Пречи су ми они и од. . . .

Бијелић (прекидајући). И ти хоћеш да им помогнеш?

Јовић. Желим од свега срца.

Бијелић. Кажи на који начин мислиш им помоћи... посавјетуј ме. . . .

Јовић. Не требате ви мога савјета. . . Доста је да се тежаку не однемаже; да у њима гледамо себе, своју крв, соj. . . .

Бијелић (смијући се). Твој покојни отац, који је био са мном више година на општинској управи, није тако говорио, он је о тежаку имао сасма противно мишљење.

Јовић (одлучно). Ја одговарам само за се и дошао сам до увјерења да је ваша управа на штету овоме народу. . .

Бијелић. Требало би је дакле бољом замијенити — али гдје вам је боља?

Јовић. Наћи ће се. .

Бијелић. Порушити стару зграду, а не озиљети нове...

Јовић. И прије но што се озиђе нова, треба је срушити, кад пријети да ће све пода се стрпати.

Бијелић (уздржавајући се). Драги посинче, чисто те не разумијем. Бог зна зла ти не желим. . . . Али што је корист, такова су времена; добро се злим враћа. . . . Двадесетак година, што сам начелник, нијесам ли живот

и све жртвовао за благодјет мјеста? Јесам ли стајао на бранику српства као ико? А што нијесам урадио за нашу варош: српски дом, позориште, општинску музику...

Јовић (прекидајући). И тиме ме ниште ни у чему увјерили, баш обратно. Молим вас за кога је све то — и са чијим новцима? Са сељачким — дакако!... И са њиховим знојем, да нас неколико докоњака убијамо вријеме... Ако нам је требала музика, позориште, могли смо се покесати...

Бијелић (чудећи се). И ти си проти томе, бечлија, културан човјек?!

Јовић. Опростите, нијесам бечлија, већ загорац као и ви; али што сте учинили за језгру нашега народа, за село, за сељака?

Бијелић. Урадиће се....

Јовић. Када?

Бијелић. Предложио сам, и испословао селу одводњу и уређење јаруга, биће обилатих потпора.... И твоје ливаде као и тежачке добиће на цијени...

Јовић. То су обична обећања пред изборе...

Бијелић. Макар: — а што би ти радио, кад би на општинској управи био?

Јовић. Што би радио? Радио би оно што је добро... мјесто позоришта, музике, установио би „Земљорадничке задруге“, школе, течаје за аналфабете, обртна предузећа. Био би праведнији, патриотичнији...

Бијелић. Зар ја нијесам патриота? Какову борбу издржах са Хрватима. Да ти је покојни отац жив, знао би да прича...

Јовић (мане руком). То је био с једне и с друге стране „братоубилачки патриотизам“.

Бијелић. Што је дакле по твоме мишљењу патриотизам?

Јовић. Мора да почима одоздо, а да свршава горе — а не обратно.

Бијелић. Не разумијем.

Јовић (загрејавајући се). Хоћете да знате. Добро. Прави патриотизам је љубав према своме народу, ма какав био тај народ. Та љубав мора да се осјећа, нагонски, примитивно, као што је природан човјек осјећа прама

води, ватри и сунцу. Без ријечи, која изражава ту љубав, не може да се живе, као ни без насушнога, свакидашњега круха. . .

Бијелић. Покажи ми пут. . .

Јовић. Почео сам. . .

Бијелић. Са мном?

Јовић (одлучно). Да! (Тајац часом).

Бијелић. Чуј драги, посинче. Послушај: Било је и других људи твојих мисли, па су све своје уништили и у гроб легли, а свијет је остао какав је и био. . . Окани се ћорава посла. . . Напокон чему се жртвовати за другога?

Јовић. А што ви кажете, да се жртвујете чак од младости?

Бијелић. Немој да се надмудрујеш. . .

Јовић. Па за ме и није то жртва, то је једна моја потреба, осјећам да морам да радим за народ, међу којим живем и добро живем. . .

Бијелић (смијући се). Па болан не био, баш да добро живеш, треба да неко зло живе. . .

Јовић (нагло). А тако! Али ја ни у томе не мислим као ви. Ја желим да и они добро живу, јер кад је њима боље, осјећам да је и мени боље. . . Ако сам ја на сунцу, желим да и њих огрије то сунце. . . Видите, волим себе, живот, па за то волим и њих, јер су они оно што сам и ја. . .

Бијелић. То је магловито — али нека, свачије мишљење треба да се поштује. (Преврне одједном) Петре, вјеруј биће ти све залуду. . . А биће борбе, трошкова. . .

Јовић. Какови трошкови?

Бијелић (повјерљиво). Ово кажем теби у четири ока: — „Они што могу“ без поговора хоће и овога пута да буде изабран досадањи заступник мој зет. Он се додуше отимао и није хтио никако да пристане али због општинских и варошких интереса, нагнао сам га да пристане на њихове жеље. . . Наслутио сам их, нањушио, а да није тако било би зло. . .

Јовић. „Они што могу“, њихове жеље, ко је то? Сигурно наша „Висока“, ако се не варам! . . .

Бијелић (устежући се). Може бити. . .

Јовић. Па што она улази у ове изборе и изражује жеље. (Са увјерењем). За вас то је најгрђа свједоџба!

Бијелић. Радим за опће добро. . . Сиромаси смо. . .

Јовић. И мислите да ће вас они обогатити? И за то треба да изгубимо и част и поное. . . А ја мислим да се не смије радити оно што она хоће.

Бијелић. Али од ње зависимо, куд она окрене побједа је сигурна.

Јовић. Овога пута као да ће се преварити. На страну чедност — народ је са мном!

Бијелић. Полако, Петре, зашто баш с тобом, а не са мном?

Јовић. Зашто? Ви сте упрегли, да вам све речем!

Бијелић. Па да, не знам, што си ти бољи народу од мене?

Јовић. Волио сам га и волим, а то је оно што ви не можете. . .

Бијелић. То нијесу заслуге.

Јовић. Али то је у крви. (Искрено). По емрти очевој опростио сам своје тежаке, ораче, срамотнога дањка: иршута, јањаца и тукаца. Камату од 20 до 30% које се ви и сада држите, снизио сам на 6% . . . (Као сјети се). Али чему да ја вама давам рачуна о својим пословима? Ви би то морали, који сте већ двадесетак година на управи. . . Што сте ви добро урадили, што ли ваш зет, адвокат, заступник?

Бијелић. Пустио сам народ да живе, а могао сам га уништити, у мојој је руци био, а и сада је. . .

Јовић. Ви то кажете превеh сигурно.

Бијелић. Да, мене народ хоће! А и мора, и ако си ти изображенији, немаш познанства ни пријатеља, нити си приступачан високим особама. . . Какове су твоје везе? А ја имам свугдје приступа, гдје се води брига, и гдје се одлучује о нашем народу, па је ли чудо да је народ са мном. . .

Јовић (прекидајући, презриво). Доста за Бога, дођи ћете чак до какове преузвишености. . .

Бијелић. Да, и то с поносом могу да кажем.

Јовић (чврсто). Па ипак биће сутра борбе.

Бијелић (као у чуду). Иза овога мога објашњења?

Јовић. Сада сам још јачи у својим одлукама.

Бијелић. Борићеш се проти мени, своме поочиму?

Јовић (одлучно). Да, народ ће се борити за своја права. Хоће да стргне са себе туторство ваше, и (подругљиво) наше „високе“ — добре мајчице! . . .

Бијелић. То је твоја пошљедња ријеч?

Јовић (без устезања). Да!

Бијелић (дижући се, оштро). Знај борба ће бити до истраге... (Жешће). Од јањета могу да постанем бијесни вук. Знај да ће све изаћи на видјело. . . Неће поштедити ни деветога кољена, кућнога прага, ни поштења. . .

Јовић (дижући се нагло). Читао сам вам то у очима. . . До сада сте се претварали. . . Слатка претворица! Осјећао сам инстинктивно; нијесте били јање већ лисица, а сада, како сами кажете, — бијесни вук! . . . Фала вам, сада сам на чисту, лакше ми је! . . . Дошло је до отвореног сукоба. . . Био сам згађен. . . (с увјерењем, искрено). У животу одјелито мрзим двије ствари: „злочесте полицајске врлине“ и лицемјерство! . . . (Узрујано). Ја ћу главом повести борбу!

Бијелић (на око миран). Ха, Ха! јуначина! А куд је војска?

Јовић. Моја је војска: народ.

Бијелић. А моја је знате ко: ја.

Јовић. Видићемо ко ће подлећи!

Бијелић (са сигурношћу). Ко већ ти!

Јовић (нервозно таре руке). Одлучиће *сила народна.*

Бијелић. Одлучићу ја; или боље: одлучићу ја са вољом народа! (Узимајући шешир клања се презриво). Да сте ми здрави господине заступниче! (Одлази).

Јовић (шетајући журно по соби као за се). Инак једном одлучиће воља народна! (Потражи у хитњи шешир и нагло изиђе).

ПОЈАВА ДЕВЕТА.

Госпођа Стана и госпођа Марија.

Стана (изишавши забринута, говори сама собом). Изишли су из куће оба журно, напосе, један за другим.

Марија (отворивши вратанца у дну собе, идући). Све је узалуд, не може нико, да га на добро наговори. (Дошавши до Стане). Јесте ли му ви што говорили?

Стана. Нијесам. Он сигурно зна шта ради: добар је и паметан!

Марија. Ових последњих дана изгубио је главу... Говорите му, можда ће вас послушати.

Стана (простодушно). Мрзи ме да га наговарам на оно, што му није мило. Зар мора да буде увијек подвржен туђој вољи!.. Колико се морао своје воље одрицати, док му је покојни отац био у животу...

Марија. Али покојник знао је шта ради.

Стана. Није трпио совјѣта од млађих.

Марија. Али Петар не познаје данашњега свијета, наиван је као дијете.

Стана. И добар као благи дан.

Марија. Па што не мирује?

Стана. Биће да је увјерен да добро ради.

Марија. То ће га добро упропастити.

Стана (уздахнувши). Неће, ја се за њ Богу молим.

ПОЈАВА ДЕСЕТА.

Исти и адвокат Милић.

(Милић пасмијан, глатка лица, слатке ријечи, које као да му се кроз уста циједе, са златним цвикером, у рукавицама).

Милић (опазивши госпођу Стану часом збуни се, али одмало пасмија се). Добар дан мајчице! (Хвата је за руке). Како сте? (На се обрати госпођи Марији, хтијући да се с њом рукује. Госпођа, не пруживши руке, одступи за један корак). Није зар начелник овдје?

Стана (чудећи се). Био је, па је отишао.

Милић. Нема ни Петра код куће?

Стана. Нема.

Милић (озбиљно). Хтио сам Петру, у његовом послу, да нешто рекнем, али све једно, кад њега нема, могу да кажем госпођи Марији. (Обраћа се к госпођи Стани). Опростите, само час!

Стана (растежући). Изволите... (Одлази зачуђена, гледајући Марију).

ПОЈАВА ЈЕДАНАЈЕСТА.

Милић (приближивши нагло к госпођи Марији) Само неколико ријечи...

Марија (тргнувши се, увриједјена). Усудио си се доћи, кад није њега у кући.

Милић (не збунивши се нимало). Дошао сам да ти лично кажем, оно, што сам ти писмом саопћио. . . Како ми овога часа начелник рече, ниси га наговорила.

Марија (тврдо) Нијесам.

Милић. Али ја сам, Марија, замолио.

Марија (презриво). Ти!?

Милић. Дакле?

Марија. Неће да одступи.

Милић. Ни на твоје молбе?

Марија. Ни на чије.

Милић. Марија, тиче се твоје и његове части. Је си ли му и то казала?

Марија. Зар се може то да каже? Како си одвратан!

Милић. Знај, он мора да одступи. . . Ја ћу главом да га на то приморам.

Марија. Нећеш успјети. . . Ја сам све покушала. . .

Милић. Хоћу! Кад није друге или му ти све кажи, или ћу му казати ја.

Марија (тргнувши се). Изложићеш мене, моју част?!

Милић (мирно). Кад другога средства нема.

Марија (ужасно). Зар си и то. . .

Милић. Видићеш.

Марија (раздражена, очајно). Ради што хоћеш; мрзи ме, грети ме, да ти се молим, да ме поштедиш (Одлучно). Не, не могу тебе да молим, јер си тако ситан. . .

Милић (мирно). Не говориш из душе.

Марија (искрено). Говорим, јер те мрзим.

Милић (циничким осмјехом). На ипак си ме негда волила?

Марија (окренувши се нагло од Милића). Волила!? . . Не знам, нијесам волила. (Као за се). Бјах обезумила. . .

Милић (прекидајући). Све једно сада! . . . већ ти још једном кажем: реци му, одврати га, — иначе. . .

Марија (не гледајући га, жестоко). Одлази!

Милић. Идем, али . . .

Марија. Одлази!

Милић. Добро, добро . . . али . . . (Одлази).

Застор пада.

(Наставиће се).

ЛУКИЈАН МУШИЦКИ

СТУДИЈА ИЗ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ОД

Дра ВЛАДИМИРА ЋОРОВИЋА

(Наставак)

Он тад остављен сасвим себи и својој судбини куша задње и прво, настоји поново да директно дјелује на Стратимировића. Пише му дугачка писма, која А. Сандић назва апологијама,[1] и у њима му куша да оправда себе и објасни ствар. Брани се у првом реду од нападаја архимандрита Крестића и онда се тужи на његова шиканирања и на остало братство калуђерско. 17. Јула 1822. год., вели он, да је шта више нађен на столу сатљик вина с отровом и он то, и ако то не каже, држи, да је било намијењено њему. Он у једној дугој оди јавља митрополиту, да има „та́йный союзъ врагwвъ зло́бныихъ въ рѕкѕ“, тројица су, али им не ће да спомиње имена, „да ми стіхwвъ въ вѣкъ не скверня́тъ“. На Нову Годину 1823. пише он митрополиту сасвим скрушен: „Сія пишѕ въ утреннія часы новагw лѣта. Мнѣ единомѕ въ цѣлой Іерархіи Сербской не wсванѕ на радость. Грозной внѣ горницы зимѣ сѹщей, сѣжѕ въ лѣтныхъ подранныхъ ризахъ, немогїй ни въ церковь ѿити. Нѣсмъ аз сей голотинѣ кривъ, ѿ трїехъ лѣтъ уже нуждне́йшихъ потребъ

---

[1] Издао их А. Сандић у *Летопису*, св. 130 и 132., 1882. год. Један непотпун текст нашао је и допунио Ђ. Руварац и ја сам то прегледао још у рукопису, који ће бити објављен у Матичиним издањима.

лишенъ сый“.[1] И осим тога и ово: „Терплю азъ великодѫшно ѩко священникъ нещастіе мое на честь церкве и народа, но тако ми великагѡ Бога, чести моей не ѡстанѕ долженъ. Вся ми ѿята сѣсть, ѩже за двадесятъ лѣтъ пред Богомъ и пред людми, вѣрнѡ и съ пожертвованіемъ моимъ заслѫжихъ. Крестъ ми ѡста на бреме. Единѡ ми ѡста неприкосновенно, еже и за гробомъ мое бѫдетъ“. Долази на мисао, да прије ти митрополиту у форми неког прекора са мирским судом, што је овај хладно одбио.

1. Марта 1823. управи молбу на митрополита „као судију, као оца, као патријарха српске цркве“, у којој моли, да се ријеши његова ствар. Само њему, митрополиту за љубав, вели Мушицки да је он поднио ову жртву „въ снесеніи строгости Вашея“, јер према њему, „іако оцоу, іако родителю доуха моего“ има нарочитих обавеза, „Ваша прежная благодѣянія сотвориша мя великодоушнымъ“. Он тражи, да му се поново да управа и да се два калуђера, Партеније и Исаије, његови лични непријатељи премјесте из манастира, „содѣлавшася неспособным за братское сожитіе и совокоупное сослоуженіе предъ олтаремъ божіимъ“. А то све да учини митрополит: „да лоучше братство заведется въ Шишатовцѣ; и славы ради дней Вашыхъ либо вашего церкве правленія, да чл҃къ од двадесяти лѣтъ въ чинѣ соущій, полезенъ бывый и полезенъ быти могоущій, не гоубится, не морится, не истребяется, да престанетъ гадное позорище, недостойное дней Вашихъ совершавшееся надомною, да священикъ долгъ не іако орачь и копачь отдолжаетъ, пренебрегая и себе и все свое определеніе; да разоумѣютъ и современицы и Фроушкая Гора и она два брата, варварски противоу мене постоупавша, іако азъ нѣсмь предметъ гнѣва и гоненія Вашего, но іако и мнѣ участіе правды дадеся“.[2] И наглашава митрополиту: „Непропадохъ самъ по себѣ, ни разоумомъ, ни сердцемъ, ни десницею, но упропащенъ есмъ, по еликоу не могохъ ни цѣною прежнихъ заслоугъ, ни подносимою жертвою, епс вся

[1] Др. Ј. Радонић: Прилошци, стр. 189. Осим ручка и вечере имао је на годину за трошак само 54 фор., од хаљина није добивао ништа. Вук. Преп. III, стр. 661.

[2] Летопис, књ. 132, стр. 98.—99.

долги исплатити без урона монастыря искоупити себе от оупропащенія и гражданскія смерти". И да потпуно ублажи митрополита и што јаче дјелује на њ, вели: „не единаго правленія монастыря вспятъ хощоу, — *и милость Вашоу хощоу*". (ibid. стр. 104). Тад пјева оде: „Гéнїй ходáтай при âппелатóрїумѣ сéрбскомоу пѣв'цоу бѣдствꙋющемꙋ"; „Ѻправдáніе моѐ", Мисли „единаго из кораблєникъ въ корабли серскія церкве", које је заједно с апологијом послао митрополиту и оду „ко своемꙋ покровителю" Стратимировићу.

Къ Бóгꙋ ѓакож' Давíдъ въ тѣснóй кѣдѣ́ тече,
Бы́къ ѿ хрѣ́ста гонúмъ, къ ѓамꙋ хотѣ́вша й
кѣ́нїю съ слáкою кергнꙋт';
Стратíмировичꙋ! къ тебѣ́
Сúце ѓазъ днесь текꙋ́.

И доиста сад му пође боље. Савивши се са свим пред митрополитом он је овога ипак у неколико разоружао и натјерао на попуштање. А биће, како Кулаковски мисли, и књижевна слава, његов висок глас у Срба и на страни, да су учинили да попусте митрополит и остали чланови духовног суда, и да уопште постану блажи спрам њега. Митрополит одреди нову комисију: архимандрита гргетешког Антонија Бранковића и архим. раковачког Георгија Хранислава, и повјери им да прегледају поново манастир Шишатовац. Они то учине и у конзисторијалној сједници од 14. Априла 1823. поднесу један повољан извјештај. Ствар је тим била ријешена: Лукијану се одреди, да плати само пола дуга, који се на крају сав придаде манастиру, поврати му се управа и премјестише из манастира ону двојицу калуђера, што се нису слагали с њиме. Само му, мјесто њих, из два друга манастира додадоше двојицу, да буду уза њ при свима закључцима и за општу контролу рачуна.

Из читавог тог процеса, из начина вођења и завршетка његовог, да се ипак добро уочити једна ствар, која, у многом, иде у прилог Лукијану. То је јасан чин митрополитове самовоље. Он диже парницу, он је одлаже, он пресуђује и завршује како он хоће и кад је њему

воља. А то значи, да њему често одиста није било до ствари, него до личних интрига, до показивања своје апсолутистичке моћи, до играња са противником. Мушицки је то осјећао: „Аппелаторіум зависи од нћговог погледа“. (В. Пр. III, 663.)

Па поред свега тога, што су то били најнесноснији дани у његову животу, што је тада највише трпио и морално и материјално, то је била ипак најплоднија периода његовог не научног, него пјесничког рада. Једно, јер је тада био у пуним мушким годинама, имао и воље и потребе да нешто каже; а друго, што му је у личном интересу било, да тим радом спасе свој глас и да доказа о својим способностима. Од 1798. до 4. Септ. 1816. испјевао је он свега: 19 српских ода и 13 љубавних пјесама и 10 словенских ода; свега 42 пјесме, и од 14. Априла 1823. до смрти: 12 српских и 40 словенских пјесама и двије химне српски и словенски (54 пјесме); свега, дакле, 96 пјесама за вријеме од 32 године. А за оних седам година само испјевао је, осим многобројних епиграма (четири велика циклуса, четири „књиге“, како он вели) још[1]: 32 српске пјесме и 72 словенске, свега 104 оде, еклоге, епистоле и превода. Ови бројеви већ казују нам, у овој великој несразмјерности, једну интензивнију активност духа, апсолутно јачу, с више резултата. Међу тим, то још све ипак не показује његову марљивост, научну радиност, какву је он обећавао и какву је он могао имати.

Осим тога, он је за то вријеме развијао велику агилност пропагишући нове српске установе, сваки покрет српскога народа, сваку нову појаву у њега. Он одом својом од 30. Окт. 1816. наговара Димитрија Давидовића, да покрене новине и оснује једну српску штампарију, ту живу потребу српскога народа, за коју се од XVII. столећа увијек молило. Вук му пише, да је та ода на Давидовића силно дјеловала и да је већ ишао и питао за процедуру при оснивању (28. Нов. 1816.). И 1819., кад је штампарија отворена, он га и опет по-

[1] Рачунане су оде, које је он писао и српски и словенски, и горе и овдје увијек одвојено, као двије. И преводи су рачунати.

здравља одом: „Дакле испуни Богъ нашу, Димитріє, желю“. Заносио се мишљу оснивања једног српског Пантеона, па пише Вуку и како би имао да изгледа: „у среди бы морала быти пирамида, на коіой ће имена Србаля изрезана быти“. Год. 1819. одушевљава се мишљу оснивања сриске гимназије у Новом Саду и цјева три оде за то: једну српску, једну словенску, а једна је остала недовршена. У њима више велича оснивач добротворе:

„Не родило намъ нигда жито,
Васъ ако мы заборавимо,
Выспренни, о благодѣи наши!“

и цара Франца, који за оснивање нема никакве заслуге осим што је дао привилегију за то (а и то се у оно вријеме рачунало као заслуга), и митрополита Стратимировића. Он је обећао гимназији и осам ода, како вели Шафарик у једном писму, ода, које није нико читао осим њега и Магарашевића.[1] Шта је с њима било не зна се — ако то, случајно, нису оне дидактичне, младежи упућене оде Лукијанове, „Глас народољупца“, „Глас арфе шишатовачке“, што их је тада и нешто касније издао. Он се живо заузима, да се у ту гимназију уведе и стари словенски језик и народни језик (по његовој теорији: књижевни и бесједни):

Грѣкъ бо летитъ, богатъ
Сыи ѧзыкомъ своимъ, симъ Хотентотъ нищъ сыи,
Токмѡ бѣ'денъ ползаетъ.
Словомъ весь потрѧсаетъ миръ
Мѕдръ пїитъ, витїѧ.

Он је ако не буде материјалних средстава, предлагао да се оснује и један фонд за то: 20 уписника да даду 500 дуката. Уједно је мислио, да се та катедра споји са катедром грчкога језика, и цјева једну оду у том смислу:

---

[1] Dr. J. K. Jireček: P. J. Šafařik mezi Jihoslovany: „Našemu gymnasium onehdy obětoval osmero překrásných klassických od. Dáme je, bude li možno, tisknouti... Kromě mne a zdejšího prof. Magaraševiće nikdo ji ještě nečetl“. (str. 27.)

Вóждь ѣ́стъ къ вѣ̀жествѡмъ Грѣкъ. Ѹ̑мъ ѹ̑ негѡ̀ и̑ вкѕ̑съ.
Всѧ́кь, ѹ̑мо́мъ человѣ́къ, вкѕ̑сомъ же ѣ̑сть води́мь!
Гре́къ бысть Ри́мля́нѡмъ во́ждь, да
Бѕ́детъ то́и̑же и̑ Се́рбѡмъ дне́съ.

А и црква, тај јаки савез, вели он, веже Србина са Грком. И написа оду: Προτεπτικὸν ѡ̑ ѣ̑же возбѕ́ди́ти млады́хъ Се́рбѡвъ ѹ̑ча́щихсѧ ны́нѣ во̀ вы́шних ѹ̑чи́лищахъ, да и̑зра́на при̑ готовля́ютсѧ ко завестисѧ и̑мѕ́щымъ ка̵дѐдрамъ Славе́нскагѡ и̑ Гре́ческагѡ ѧ̀зы́кѡвъ", у којој је главно тежиште у ријечима:

„Ахъ! не довлѣетъ са́мъ
Ѹ̑мъ къ вели́ч'ю мѕ́же́и̑. Пе́рси здѣ̀' и̑ѭѕ́тсѧ.
Тѣ́ѧ, ра́внѡ безъ шѕ́ма
Бле́ска къ ди́вным дѣ́лѡмъ ведѕ́тъ.

Он је одом прославио и отварање библиотеке новосадске гимназије, што су израдили Шафарик и Магарашевић. Занимљиво је, да је Мушицки сам нерадо давао своје и манастирске књиге на читање и да је чак и једноме Шафарику правио неприлика. Због тога и пише овај једном: „Má všecko, ale od něho není k dostání Dobrý jináče muž a přítel můj, ale mnich". (ibid. стр. 28.) И иначе, изгледа, да Шафарик није волио Мушицкога, али је тачно судио о њему. У једном писму (1824.) пише он Палацком: „Мушицки је много писао, али све мишима и мољцима и калуђерима, да спале по његовој смрти. Његова лиричност не допушта, да би што чврсто предузео; сад ломи главу како ће постати епископ". (ibidem).

У јесен 1823. буде одређен Мушицки за администратора упражњене горњо карловачке дијецезе и он јануара мјесеца 1824. одлази у Плашки, резиденцију владичанску. Гершић, стари пријатељ Лукијанов, озбиљно забринут за њ, пише му, шта је тад рекао за њ митрополит Стратимировић: „Мушицког сам, као што знате, у Плашки отправио; и надам се, да ће добро бити. Али ме само једно плаши. Казивали су ми, да је преслаб у пићу; премда га ја до душе никад напита видео нисам.

Навући ће га оне луде Ерватине, те ће се један пут опити, пак је онда и моја и његова чест прошла!“[1]

Прилике, у којима је Мушицки преузео администрацију епархије, нијесу биле ни мало повољне. Владика Мојсије Мијоковић, његов претходник, био је врло мало агилан и врло мало паметан човјек. Неколике године пред смрт била га је удрила и каља, па је, оставши хром у ногу и вјечно болестан, још мање могао да се дâ на какав посао. Он је, уз то, био човјек са мало аскетизма и нимало калуђер, волио је да живи, да се проводи, да „мирјанствује“, што рекли свјештеници. Он је у тој својој немарности био један пут отишао тако далеко, да је дозволио, да се у српске школе уведе синодални катихизис, штампан латиницом о трошку ђенералне команде и извјесне пропаганде. Њега се није тицало ни то, што су у њемачким школама наша дјеца читала римске молитве и ишла на католичке мисе; њега се чак није тицало ни то, што су се и причешћивала у католичкој цркви.

Поред тога су свјештеничке прилике биле несносне. Владика Мијоковић је увео много нових парохија, рукоположио велик број непотребних свјештеника: од 133 парохије он је начинио 150, од једном је произвео 40 капелана, а већ их је 1813. било 159, осим тога имао је 27 ђакона у својој епархији. „Већој парохији одредио би владика по два капелана и по једног ђакона. Капелани су обично добивали четвртину или петину парохијалнијех прихода. Који је парох имао н. пр. 125 кућа морао је дати капелану 25 кућа, а има, гдје је од 75 кућа, морао дати капелану 18—20 кућа“.[2] Владика је парохије дијелио према миту, ко да више. На тај начин створио је он један свјештенички пролетаријат, деморалисан немаштином и очитом неправдом, који је био прилично дрзак и мало водио рачуна о свјештеничком достојанству. У невољи својој свјештеници су наши полазили често у просјачење, молјакање милостиње за Бога

[1] Гласник срп. учен. друштва, св. 72. стр. 143.

[2] „Карловачко владичанство“ од Ман. Грбина, III. Карловац 1893, стр. 269.

и за душу. То је било толико ниско и ружно, да је владика Путник молио ђенералну команду, да то скитање и просјачење наших свјештеника једном забрани: „онако подерани и прљави скитају се, те се обично и понајвише заустављају по граничарскијем селима, у моме или у архијепископском владичанству; па час овдје а час ондје начином, који понижава свештеничку част, себи нужну храну набављају или отимљу“.[1]

Мушицки прегне да поправи све, колико је с почетка могао. Најприје се заузме, да се српској дјеци у њемачким школама добаве Срби вјероучитељи и да само похађају православну цркву. Онда у својој дијецези још исте године основа српску „централну“ школу, у коју доведе, помоћу загребачке ђенералне команде, из сваке њемачке школе по два најбоља српска дјетета. Ту је он издржавао 40 ученика учећи их српски читати и писати и пјевати словенски. У исто доба оснује и двогодишње клирско училиште, с намјером, да свјештеницима да боље образовање и да од њих створи епремне и честите људе.[2] Оснивајући конвикт за ђаке он је улагао много, али је увјерен, да без њега „у овој пустињи“ не би могло бити школе.

И опет се даде на оправљање и подизање зграда. Не могући да трпи неред, који је затекао, ни да гледа трошну зграду епископску, он предузе обнову двора и сазида горњи и доњи ходник дуж цијелог здања и призида још и собе за слуге. Коњушницу даде примакнути ближе, око двора подигне зид, оправи врата и прозоре; једном ријечи, преудеси читав владичански двор. Пријатељима његовим није се то свиђало и с тога пише Ђорђе Магарашевић Јовану Хаџићу за Мушицкога; „Његове се Музе сада по фрушкой усамљене, шетаю тужећи,

---

[1] ibid. стр. 272.

[2] 8. Дец. 1825. пише он Севастијану Илићу, да хоће да изда списак ученика свог централног училишта. Он мисли, да га изда општина карловачка, а ако она то неће, он би то издао о свом трошку, наравно с повцем узетим на зајам. (Д. Руварац: Писма Л. Мушицког. СрКарловци 1905, стр. 6.—7.) 14. Децембра он је већ послао Вуку за штампу списак с планом. (В. Пр. II, стр. 301—302).

ГДИ ИМЪ СЕ ЛЮБИМАЦЪ ЗАМОРІО БЛУДЕЋИ И ТРАЖЕЋИ ВЂЩЕ ПО ПОЉЯМА И ОПУСТОШЕНИМА ПРЕДЂЛИМА, НАЗВАНИМА ЕКОНОМИЧЕСКИМА, КОИ СУ МУ ВЕЋЪ ЕДАНЪ ПУТЪ ГЛАВЕ ДОШЛИ БЫЛИ. Но то є право, ко се ни своимъ, ни туђимъ искуствомъ неда научити, треба да страда".[1] Шафарик рече за њ, да је умро за књижевност, што је Лукијана дубоко заболило.

Он, осим тога, да уведе реда у дијецезу, ствара разне фондове. Тако клерикални, за који је, одмах по доласку (у фебруару 1825.), купио новац и у Трсту и који је годину дана иза тога имао 7000 форинти. Осим тога мислио је да створи школски и црквени фонд, онда фонд за издржавање конвикта и фонд књижевни.

15. Марта 1824. буде он, — тако се бар вели, — препоручен цару од синода владичанског за епископа горњокарловачког. Иза овога, 24. Марта, пише му Вук, који се дотле ућутао: „Ја сам се све бојао, да се нијесте морали одрећи (съ клятвою) Вука и његови „солоједника", па за то нисам ћео, да вас наводим на гријех, или што би још горе било, да вам што наудим".[2] Годину и по касније, Децембра 1825., обраћа се Лукијану с молбом, да га у тешкој оскудици помогне материјалном потпором, и то му овај обећа. На том је, чини се, и остало. Једну непријатност учинио је Вуку почетком 1826., кад није дозволио да се његови *Огледи* продају и шире.

У то избије једна афера Лукијанова. 21. Марта 1826. туже га седам „фелдвебела" цару, затим 2. Априла неки Симеон и најпосле 15. Јула неки безимени тужитељ дворском војном савјету. Цар нареди 24. Маја и 5. Августа, да митрополит са једним генералом испитају ствар и поднесу извјештај. Митрополит не могаше сам, него посла архимандрита ораховачког Стевана Станковића. Тужба је гласила, да је Лукијан непобожан, да много гради, а не плаћа раднике, да ријетко служи у цркви (Мушицки се за то извињавао болешћу, услијед непријатне климе у Плашком), да деморалише народ (Мушицки

[1] „Стражилово", 1887. писмо 11. XI. 1826.
[2] Гласник, св. 72. стр. 127.

истиче покварености свјештеника и своју строгост спрам њих), да је нелојалан, да је једном приликом грдио и самога цара, да је нетрпељив спрам других вјероисповиједи, да не ће да полаже рачуна (Лукијан је то хтјео само на захтјев митрополитов). Они, који су чули о тужби, највише су се бојали због оног мјеста о погрди цара. Вук пише Копитару 16. Јан. 1827. ово: „За Мушицкога се говори зло: кажу, да се свједочи, да је јавно говорио, да је цар у Сомбору пљунуо на Српски крст и на јеванђеље (у цркви)! И више такови будалаштина и беспослица“.[1] Мушицки сам држао је, да је читава та отпужба дјело Јосифа Рајачића, архимандрита из Гомирја, који се надао да ће доћи на ту столицу и који му је и иначе био опасан. То је он нагласио и у својој обрани. Рајачић је одбијао од себе, да је непријатељ Мушицкога, шта више, он му је био пријатељ и радо на услузи. У одговору свом он има тачних примједаба о Лукијану: да радо сумњичи и у свему гледа подвале, да не трпи примједаба, да је проливен на језику и да не чува тајне и да има много личних момената у јавној расправи. Лукијан је одиста био напрасит и лак на грдњи. Он комисији пише разлику између себе и Рајачића: „List und Tücke nahm er sich zu Secundanten, Wahrheit und Gerechtigkeit erwählte ich zu den meinigen“.[2] Он у својој средини види бунтовни дух, који иде против њега и против његова рада, и онда против организације конзисторије. 9. Фебр. 1827. комисија је, саслушавши обје стране, свршила истрагу, предлажући, да се одмах именује владика за то мјесто, који ће увести ред и отклонити све ове ситне интриге и немире. Разлога за какве казне нијесу нашли. Лукијан је ипак иза годину дана, 24. Марта 1828, писао: „Бѣлу самъ мараму на очи метнуо, да не видимъ, откудъ ме стреляю, и ко стреля. Само желимъ да вѣрногъ слугу за мномъ имамъ, кои ће браћи, кою самь искрено и пламено любіо, паденіе мое яви“.

---

[1] Вукова преписка I, стр. 294.
[2] Српски Сион, 1906, стр. 568.

Али друга је једна мука, која га је и сада мучила, исто као и прије. Био је и опет — дуг. Као што смо видјели у оној првој афери, Лукијан није био добар финансијер и мало је знао чувати новац. И сад он уздише: „код мене је новац као проклетиња“ и „о дуже, једина несрећо моја“, и све оно, што смо прије навели. Сад он пише Севастијану Илићу: „Срамоте рѣка чрезъ убожество ohe да ме удави“. Пише му 3. Маја 1828. „Новца требамъ. Да вамъ крила могу дати дао бы вамъ, да долетите у Карлштадтъ! Идите у име божіе куѣи и спѣшите што скоріе можете. Доста некъ вамъ буде 4. сата спавати (и я не спавамъ выше ѿ 3), а све проче време жертвуйте скорѣйшемоу пришествію у Карлштадтъ. Новаца ми пошљите!“ Сјутра дан пише: „Летите таки куѣи, пошљите ми преко векселе што скоріе новаца 300 ф.“ А 27. Јан. 1830. писао му је чак и ово, од једног моралног пјесника, невјероватно писмо: „Ако ми првомъ поштомъ пошлѣте 1000 ф. учинићу васъ Администраторомъ Епархіе, кадъ пођемъ у Темишваръ“. Тада опет митрополит поручује Лукијану да спреми рачуне и он, пун страха, моли и тражи пријатеље, да ту ствар одгоде, да се заузму за њ.[1] Међу тим, овога пута ствар није била тако озбиљна: Стратимировић је врло добро знао, у каквом се стању налазила ова епархија прије и могао је мислити, да ће за уређење њено, и за спољашњу и унутрашњу поправку, требати великих трошкова. Ово тражење дуга сад била је као опомена Лукијану, да се пази и буде умјерен, као знак, да је митрополит још увијек више њега, да има и власти и прилике, да њим господари.

20. Јуна 1827. буде Лукијан наименован за владику карловачког. Сад настаје чудна интрига. Из писма, што га је Вук 16. Јула писао Лукијану излази, да се овај није одлучивао с почетка, да прими владичанство. „Јуче сам био с правдословом Лазом от Милетића, пише Вук, који између осталога рече, да ви нећете на то пристати,

[1] 10. Јуна 1827. писао је Вуку: „Я самъ у оной истой опасности, у коіой самъ быо 819 у Шишатовцу, кад' су одъ мене искали рачуне“. (Вук. Пр. II, 312—313).

што вас је цар без синода наименовао владиком Карлштадским. То ме је поплашило, те вам данас опет пишем. Ја мислим, да се ви нећете дати од г. Стеве (Стратимировића) наговорити, да се тога избора, и наименованија царева одречете, као што је Коста преварио Илију Мојића те се одрекао протопопства. Ако вам г. Стева, о томе таково успише, а ви му одговорите, да то нијесте тражили (као што свијет зна) нити сте се томе надали, него вас је цар сам наименовао, и ви наименованије царево не одбацујете; и ако цар није имао право вас наименовати; то није ваш посао, него г. Стевин; и он с њим о томе нека се разговара, како им драго. Не шалите се, да се одречете, пак послије у невреме да се кајете. Ви знате, да нигда нећете постати владика, ако г. Стева с данашњим владикама владике узизбира. А кад би царево наименованије добро било за Далмацију, нека буде за Рватску. Такова срећа не долази сваке године".[1] Чудно је, од куд је могла постати ова интрига и како се уопште дала држати. Јер Мушицки је, то се зна, синодално био препоручен и као такав наименован.[2] Али да је ипак било нешто у ствари види се по том, што је Стратимировић годину дана отезао завладичење Лукијаново.

13. Октобра одлази Лукијан у Шишатовац, да ту остане до свог посвећења за владику. Али то се посвећење отеже, одлаже с дана у дан. Једак пише он Вуку: „оће да ми се моя отношенія заплету; — да и самъ улазъ у већій кругъ дѣятелности съ новыма препонама и трудностима буде скончанъ, да едва корачати, да камоли по жељи моіой — на крилы родолюбія летити могу". Тад он почиње и двије пјесме, да у њима искаже свој бол, но обје остадоше недовршене. Једна вели:

Єще, Хорва́тсти Се́рби, въ Шишатовцѣ,
Ва́шъ сѕій держѕсѧ! Та̀ е̂сть мо̀ѧ сѕдба̀,
И Ва́ша кѕпнѡ: дни лѕ́кавы
Сѕ́ть. Е̂искѕпѕ́имъ златое вре́мѧ.

[1] Гласник, св. 72. стр. 128—129.
[2] Писмо С. Илића Вуку од 19. Окт. 1827. каже то изричнo. (В. Пр. IV, стр. 330.)

У другој је много оштрији: за њу је имао и директнији повод. У Глини је била начињена нова црква и општина је глинска с нестрпљењем очекивала епископа, да је освети. С тог и пјева Лукијан:

Докóлѣ, сѕдбо, мѧ въ искѕшéнїе
Вергáти бѕдеш? Къ цѣли текѕщемѕ,
Полéзной Рóдѕ злы́хъ препѧ́тствїй
Мрежи докóлѣ мѣтат' предъ нóзѣ?

Докóлѣ стáдѕ дáлнемѕ пáстырѧ
Держат' въ пѕстынныхъ кѣлліахъ. Въ Глúнѣ ѣсѝ
Вопіютъ мнѡ́ги сѧ́тни Сербѡвъ,
Ждѣщихъ менѐ.

Због чега се то отезало не зна се, али је јако упадало у очи. Једни су пребацивали епископу Путнику, да он отеже ствар, други су мислили да је кривица до Стратимировића. А сви готово наши људи интересују се за ту ствар: Вук, Копитар, Шафарик, С. Илић, В. Василијевић, Ј. Гавриловић, Давидовић и други.

Но за то вријеме он се озбиљно приправљао за владичење. „Ја сам рад ничим же менши бити во владиках сербских“,[1] вели он једном. Наређује и удешава како ће све бити код њега; широк квартир, кола с коњима; још прије него је и постао владика хоће већ да има и свог секретара. За то мјесто Вук му препоручује Шафарика и послије Колара, а Новосађани Магарашевића. Колар је (на кога је најприје опоменуо Копитар) морао испасти из комбинације, јер га је Мушицки хтјео да узме само под погодбом ако пређе у православље.[2] Мало иза тога савјетује Копитар Вука, да се он сам прими „wenn M. den Muth u. die Ausdauer hätte“, рачунајући да се бар ту стани, док се у Србији не уреде прилике. (ibid. стр. 326.)

Иначе је занимљиво, да је Шафарик, трећи у комбинацији, одбијао Колара од Мушицкога овим ријечима: „M(usický) je človek učený, dobrý, ale fantastický, nestalý;

[1] Ђ. Руварац: Писма, стр. 35.
[2] Вукова преписка I, стр. 325.

samé plány,[1] obrovske, neslýchané, — skutku nic! Není to pro Vás.[2] Тако се тај план покварио. У исто вријеме наручује и књигу: Gelegenheitsreden oder Predigten bei Instalationen der Bischöfe, тражи проповједи Јоликоферове, Платонове.

Најзад, послије дугог одлагања, ненадно 25. Априла 1828. буде Лукијан завладичен у Карловцима. Народ је његове дијецезе, пише С. Илић Вуку, био „због тога једва дочеканог дана у движенію радостнѣйшемъ“.[3] Сјутри дан иза тога пише му Вук: „Фала Богу, кад сте већ једном Ча Стевин во Христѣ брат постали. Тај сам радосни глас ја онај дан разнео по свему Будиму и по Пешти; и будите увјерени, да се сви Срби неисказано радују и веселе“.[4] Препоручује му сад и он Колара за секретара, или, ако тај нехтједне, пјесника и адвоката Павла Берића. А и себе препоручује говорећи: „Немојте ви мене сад заборавити. Знате, да сте ми обрекли дати што на годину, да вам будем литерарни агент у Бечу“. 29. Јула била је Лукијанова инсталација, врло свечана. „Кажу да ніедном Е-пкпу нашем ніе оволико торжество чинѣно“, пише он Вуку и са пуно сујете кличе: „Од четыр' дана седим на престолѣ славы моея“.[5]

Као владика Мушицки наставља, у првом реду, свој рад на дизању народних школа, основних највише, и на буђењу и ширењу народне свијести. Мушицки је био увијек горљив патриота. Врло су значајне за њ, једног калуђера из Стратимировићева времена, ове ријечи, које је упутио Вуку: „(Као народне повјести) онако испишите

---

[1] О тим вјечитим плановима и пројектима Лукијановим има једна анегдота у народу. Он је једном у Перцу држао неки говор, који није нико разумио. Предлагао је да се ту поруши нека стара црква и начини нова и сномињао при том пројекте разне. Један сељак му одговори: „Ајде ти оче, од куда си и дошао, ти све вичеш и велиш: „проједте“ (пројекте), боље неће бити ни проје, како оћеш да нам цркву развалиш“. (Срб. Далм. Магазин 1873. стр. 141.) Копитар је Лукијанове планове из 1830—1831. звао *пануштим*. (В. Пр. I. стр, 398.)

[2] Dr. J. K. Jireček: P. J. Safařik, стр. 29.

[3] Вук. Пр. IV, стр. 333.

[4] Гласник, 72, стр. 129—130.

[5] Вук. Пр. II, стр. 317.

и све обичаје српске из Вашег Рјечника, па после описујте и друге, кои немате. *Таква би књижица већма држала национализам нежели Катихисис! Я би је деци прије тог давао*“.[1] Он сам забиљежио је једном ово: „Епископи нека почну мыслити, говорити, писати, литературу дизати; монастырцы, савъ клеръ. Да се народолюбіе у Србљ већма усели, требало бы да еданъ почне у едномъ предѣлу народолюбиве наклоности у средоточіе приводити: Ко ће то болѣ развѣ Епіскоп?“[2] 11. Јула 1827. издао је он један циркулар, којим позива Србе своје дијецезе, да пазе на давање имена својој дјеци при крштењу, нарочито да његују народна.[3]

Бринући се за просвјету народну, он 30. Априла 1827. позива свјештенике, да држе недјељне курсеве за дјецу, која су изишла из школе, да из њих: „добар грађанин и земљедјелац, прильежан домостројитељ, вјеран царства поданик и отачаства прави син бити може“.[4] 23. Септ. 1831. издао је наредбу, да жена сваког богословца, која једном мисли постати попадија, мора знати читати, писати и рачунати. (ibid.). Створио је фондове за издржавање школе и конвикта. Ишао је, истина, чешће у непотребне, за оне прилике и непаметне издатке, тражећи овако: „перва класа клириков, исто онако као и втора, униформирата бити мора“.[5] Он је тако хтио имајући суједтну љубав за облике, за спољашњост. За клирике је увео школу као неки приступ, приправу за богословију. Богословија, коју је основао, била је непотпуна: само два годишња течаја, али ипак корисна, добра и неопходно потребна. Мушицки је за њено издржавање давао новац од својих епископских прихода, плаћајући и професоре и ђаке, (ови су, наиме, имали бадава стан и храну), јер онај фонд, по имену, био је, у главном, од његових новаца. Пише оде у том смислу, жели да за ту идеју анимира све праве пријатеље српскога народа. Вса мѫжна вскмъ, вели он. За ту ствар

[1] Вук. Пр. II, стр. 276.
[2] Летопис, књ. 120., стр. 126.
[3] Бранково Коло 1910., стр. 605.
[4] ibid., стр. 604.
[5] Д. Руварац: Писма, стр. 52.

он се обраћао и Србима у Трсту једном одом, јер осјећа да је новац главни фактор за народни напредак: „бе́зъ сегѡ никі́йже сла́вы на ве́рхъ взлетѣ́ наро́дъ“. Он је искрен и свјестан пропагатор идеје о просвјећивању народа, насљедник рационалистичких идеја XVIII. стољећа и вели у једној биљешци: Ю̑ноши! Ваше е̑сть нынѣшнее столѣтіе! Благоже Вамъ! Вы на дверехъ егѡ стоите. Цвѣтайте намъ на радость, и вамъ самымъ. Примѣръ оставите и юнымъ, иже еще и нерождени сѫть. У вама лежи сокровище мысли и надежда народа“.[1] Задња његова ода, што је пјева, то је „На возвиженіе сербски конвіктуалны домова“, 1836. године. Копитар му је предлагао, да оснује и једну сриску гимназију у оним крајевима. Рајковић прича, да је желио и једно народно позориште, које би имало да путује по сриским крајевима, дававајући само хисторијске и моралне комаде. Што он многе од тих планова није могао да изведе разлог је не у оскудици воље, него у оскудици средстава.

Дуго се препирао Лукијан са Стратимировићем за пренос владичанске столице из Плашког у Карловац. Ствар се није дала никако да сврши међу њима, јер Стратимировић, увијек вјеран својој тврдоглавој упорности, није хтио никако да попусти. Мушицки оде с тога у Беч цару и у ауденцији 13/25. Авг. 1830. молио га је за дозволу за тај пренос. Свом пријатељу јавља: „Император оће, да епископи у граду обитавају; да плату у време добивају“.[2] И с дозволом царском он то и учини исте године.[3]

Колико за школе и јавну наставу толико се бринуо Мушицки и за уређење свјештеничких прилика, врло јадних и сасвим занемарених. Он пише Ѻ̑де і̑ерархі̑йскѣ, да у њима изнесе најприје опште стање српске цркве и онда извјесне предлоге за поправљање. Српска је црква

[1] Стихотворенія, IV, стр. 184.
[2] Д. Руварац: Писма, стр. 43.
[3] Према том, навод Ђ. Мушицког, да је то било 1829., отпада. У Бечу је тад остао седам мјесеци. Занимљиво је, да се је том приликом фотографисао и наредио 500 својих слика за 110 форинти. Доказ више, како је он мало имао смисла за рационалну штедњу.

као лађа, која лежи без помоћи: вѣ'тра нѣсть ни ѿкѣдѕ на́мъ! Немамо сабора већ више од 30 година, а сабор је сло́во вели́ко за а҃устрійски Се́рбы!, у њему је једна жива народна потреба. Он упозорава народ:

Неви́нна е҃сть ва́мъ, вкѣпѣ и҃ сва́та цр҃кль,
Свои҃ знат' пра҃ва; по́лзѕ и҃зъ ни́хъ влещи҃;
Въ сою҃зъ вести҃ наро́дъ и҃ це́рковь,
Сво́й си а҃зы́къ вред' чѕжи́хъ цѣзни́ти.

И одлучно ово:

Въ зако́нѕ кньи́гѕ Ве́нгрѡвъ ста́ви
Це́ркве ѡ҃сно́вѕ, и҃звѣ́стнѕ, тве́рдѕ.

Осим тога предлаже у једној строфи основне установе за цркву, и то исто, много јасније, тумачи и њемачки: a) Einheitssystem (Der sämmtliche Schematismus der Kirche. Statistik der Kirche. Annalen der Kirche.) b) Kirchenverfassung и c) Vertheidigungssystem (moralische Reaction gegen antagonistische Angriffe. Theologische Facultäten). То су „три́ потре́вы нѕ́ждніѧ народноцерко́вной жизни". Потребан је и синод црквени.

Е҃ди҃нъ ли
Намъ мѕ́жь довлѣ́етъ. Це́ркважъ и҃дѣ́ж' чѕжки́мъ
Мѕжде́й и҃збра́нныхъ собо́ръ пре́дстои́тъ?

Тих ода има 14. Основе њихове су више практичне и имају одиста добра смисла. Само митрополит имађаше право, што му пребаци, да се оваке ствари не пишу стиховима.

Лукијан сам мисли да оснује један лист „Церковный журналъ". У њ је мислио да уноси одломке из црквене хисторије, а нарочито из епархије горњо-карловачке, даље топографски и статистички преглед те епархије и таке ствари.[1] Послије је мислио, да му мало рашири

[1] Летопис, књ. 120. стр. 126. Као и у свој својој расправи о Мушицком, Кулаковски се и овдје послужио Рајковићевом биографијом, не наводећи тога. А др. Ђорђе Ђорђевић није

програм, да даде српске новине и да за њих оснује штампарију. (26. Нов. 1828).

Али у вршењу своје дужности као надгледника и поправљача ондашњих прилика Лукијан је био строг и напрасит. Хтио је да за ноћ поправи све, из темеља искорijени све зле обичаје и све оне лоше начине живота својих свјештеника. То диже велику буру против њега и учини га прилично омраженим у клиру црквеном. Н. Беговић прича: „Није шала био Мушицки, од његова страха стрепило је мало и велико; јер се је он прогласио толиком опшграћом, да је попу брада тек сапуницом прилепљена стојала, и чекало се на готову бритву“.[1] А његов стари пријатељ Гершић кори га и вели му: „А шта си опет с некаквим попом радио, ког је и регимента и апелација оправдала? Како си после онако поступати могао? Како си исповест његову духовну обелоданити смео? Куд идеш, шта најпосле мислиш? Свет, и то у један пут, раменом исправити? . . . Мани се тог јадног свештенства. Исправљај, али лагано и памстно. Кад ти сви замерају, што тако поступаш, мора твоје кривице бити. Претерујеш, и за то никада, докле желиш, твој народ ни себе довести нећеш“.[2]

У радикализму том, у жустрини његовој он није био само плах, неприступачан, него често и подмукао, ситничарски, необично низак. То се најбоље види из његове свађе са Севастијаном Илићем. Тај је био интиман пријатељ Лукијанов с почетка, повјерилац, уједно и учитељ на богословији. Касније су се нешто завадили и то је ишло с дана у дан све више, док једнога дана није дошло и до туче. Лукијан је тражио своја писма од њега, тврдио је, да му је покрао акта из конзисторијалне архиве и многе књиге. До тих аката стајало је Мушицком врло много, он је кушао свим силама да их добије натраг. Он је у том гоњењу ишао тако далеко, да је ријечког администратора Јована Јовичића наго-

---

учинио ни најмање услуге српској књижевности, што је ово препричавање Кулаковског преводио за нас.

[1] Срб. Далматински Магазин, 1869. стр. 56.

[2] Гласник, св. 72. стр. 147.

варао на најпрљавију и најгору шпијунажу, да дознаје од кухарица и пријатеља с ким се Илић састаје, шта говори о њему, даје ли каква писма или књиге. Лукијан, онај морални, што увијек лебди у вишим сферама како је био ниско пао пишући: „Много слуге и слушкиње издати могу, ако су што видили или чули“ или „испитајте у коју је крчму стао био, питајте ту, јели имао кофер, јели куд тај кофер дао носити; куд нерочно?“[1] А оно, што му и Гершић пребацује, да је одао духовну исповијед једног свјештеника, није било не само лијепо, него чак, према црквеним канонима, и недопуштено. То гоњење његово, нарочито у Илићевом случају, изгледа чудно. Ако су акта она, што их је тај однио, (у главном, ваљда, писма нека) била чиста, отворена, макар и приватна, Лукијан их се није морао бојати. Страх пред нечим може имати човјек само онда, ако је увјерен, да је то нешто, што не ваља, што није допуштено и на што не може увијек, свијетла образа, дати одговор.

И са Стратимировићем није било мира. Мушицки се надао, да ће добити бољу дијецезу од карловачке, нарочито кад је 1832. умро бачки владика а 1833. арадски. Али у оба случаја Мушицки не би ни узет у комбинацију: „Пријатеља овде немаш“ пише му Гершић, казујући му тим отворено сву бесциљност нада; а други пут рече му још јасније: „Бори се, ако можеш, али је од тебе до сад срећа бегала.“[2] Сумње нема, да је главни и најмоћнији противник његов још увијек митрополит сам. То зна и Лукијан и 30. Окт. 1833. пише он С. Илићу, тад још пријатељу, ваљда у наступу једне глупе шале: „Eine neue Idee aus dem Pulvermagazin der Einbildungskraft.“ Писаћу Ча Стеви — — — ако ми све оне дугове Шишатовачке што скорие до ђавола — не исплати, да ћу писати Папи Римскому, да ме искупи от гоненија и истреблителног отмашченија Папе Српског за мнима

[1] Д. Руварац: Писма, стр. 78. и 80.

[2] Гласник, св. 72, стр. 148. „Я невидимъ овде, пише му Ј. Хаџић, другога намѣренія и цѣли гоненія садашнѣга, као што ми пишете, него да Вамъ да посла и забуне, да Вамъ се трпѣмъ и барикадама испречи путъ къ побољшанію стања и опредѣленія Вашега. (В. Пр. III, стр. 655.)

увређенија мајушне душе његове!“[1] Илић је то јавио митрополиту и овај, схвативши то одмах с најтужније стране, гледаше у том прсте римске пропаганде и посљедице општења између Мушицког и Копитара. У оди, те исте године, пјева Лукијан Стратимировићу:

Стратимїровичѣ! Ѵ́бо никáкоже
Гéнїй злы́й нє хотѣ́ бы́ти ми блúзъ Тэбé!
Вáщшїй л’ врáгъ éсть Тебѣ́, йл’,
Мнѣ’, не лéгкѡ éсть знáти нáмъ.

И озбиљно, с пуно патоса позива га: „а́хъ, завѣ́кѕ спѕстúмъ“, што се, у осталом, није испунило.

Али што не може митрополит, може цар, мислио је Лукијан и постао је један необично лојалан поданик. Говорило се, да је цар Фрањо I. био много наклоњен Лукијану. Као и вазда, и сад је Лукијан био пун похвалних ријечи и звучних епитета и химна за химном орила се у славу цареву. Осим оних пригодних ода из 1814. послије побједе над Французима и 1817., кад је цар долазио у Сријем, Мушицки је, али само у ове задње године, спјевао још неколике: 1831. на цареки рођендан, у којој вели:

Радóсть
Ѝ слáва намъ, бы́ти граждáнами,
Âвстрїйска Цáрства.

Осим тога имају из 1831. три започете и у пола довршене оде. Недовршена је остала и ода из 1832. год. 1834. изишла је српска:

Насъ къ Ѳропу Твоме, сунцу а нашему,
Све мысли, силе дивно привезую,
Ил’ ишли мы за плугомъ: или
Летѣли рѣке одъ Уне къ Райни.

Томе долазе још двије отачаствене пјесме: Да Бóгъ живúтъ царѧ̀! (1830.) превод химне у славенски и српски

[1] Д. Руварац, Писма, стр. 63.

језик (ћирилицом и латиницом) и друга цару Фердинанду 1835. год. Још пише Кнезу Милошу, шаљућу му овај превод да га изда: „да бы печатанѣмъ те пѣсне у Сербіи, као по первобытной, йскреной и чистой жельи и уредби саме Свѣтлости ваше, вама самымъ, предъ цѣлымъ свѣтомъ, лѣпъ цвѣтъ заслуге у вѣнацъ славе ваше сплетенъ быо, по тому, што бы сте явный памет-никъ вашегъ высокопочитанія къ милостивѣйшему Мо-нарху нашему учинили и милостивогъ Царскогъ благо-воленія удостоили се“. А још више избија та архијерејска лојалност из овог даљег предлога: „да ваша Свѣт-лость съ лѣпымъ й цѣлысходнымъ писмомъ ѿ ваше стране нѣколико екземплара на великѕ папиру нашемъ милостивѣйшемъ Монарху и Отцу пошлѣте, са изявле-ніемъ вашегъ данка высокопочитанія къ Императорскомъ Лицу Нѣговомъ, и съ пропеніемъ дозволенія, да бы сте смѣли по нѣколико екземплара Нѣгове пѣсне австрій-скошколской младежи сербскогъ племена, съ тимъ чистымъ намѣреніемъ послати, да сви австрійски Сербьи Нѣгово величество сматраю као сунце благотворительности и среће свое, и глава свое подобно сунцокретнымъ цвѣто-вомъ непрестанно обраћаю съ непоколебимомъ приверженостію и вѣрностію къ всевысочайшему Орону Нѣго-вомъ“. (Писано 26. Нов. 1835.). Кнез је Милош послушао Лукијана и издао ту химну: „на славу нѣговога вели-чества Государа императора аустрійскогъ Фердинанда I и на честъ славногъ Србскогъ Стихотворца, кои є пред-стоће дѣло овако красно на Славенски, а особито на Србски превео“.

Можда му је то све требало у борби са многим чи-новницима, војничким и грађанским у Хрватској и Лици. Он је имао с њима великих и честих сукоба бранећи увијек интересе српскога народа. Кад се покушало и за његова владичанства, као оно раније, да се у српске школе уведу унијатски буквари, он их одби и пареди, да се сви екземплари имају предати конзисторији. Барон Влашић, бан хрватски, озбиљно се љутио на Лукијана и једном је љутит викнуо: „шта хоће Мушицки? Зар он хоће државу у држави?“ и по начину неких хрватских родољуба клицао је: „Нема у Аустрији Србаља! Срби

су само у Србији!“ Због своје српске пропаганде он би и оптужен и код цара и код митрополита. Овај му тад препоручи, вальда да би избјегао те сукобе, да у званичним дописима не употребљава име: Србљин, Србљи.[1] Лукијан, наравно, не хтједе ни да чује о том. Он, који је на почетку свога владиковања, за младе богословце састављао пјесму:

Я Сербинъ сербски читамъ, пишемъ,
И духомъ сербскимъ къ Роду дишемъ,
Па пѣсмомъ сербскомъ дижемъ Родъ.

Свой єзыкъ свакій народъ чува:
Зашт' ньиме своимъ родомъ быва,
Кьимъ слађе куша ума плодъ,

он није могао да жртвује националног имена. И у својој оди „Жертвоприношеніе сербскомъ имену“, спјеваној на дан Св. Саве, он одлучно вели:

О име Рода! Не ће те срећанъ сынъ
Изневѣрити! Светыня с' Народу,
Ты Сербскомъ! Свештеникъ є свакій
Сербльинъ при свештеномъ огню твоме!
— — — — — — — — — —
Мачъ Изламизма премноге припуди
Тысуће Серба, Вѣре и Народа
Отрећис'! Турцы с' садъ, не Србльи!
Є л' гдѣ и данасъ та нужда, Браћо,

При свѣтой вѣка просвѣти? — Турцы ће с'
Почети враћат' къ природномъ Роду своимъ!
Хоће л' се Србльинъ клонит' брата,
Како му с' природно име чуе?

Сви већи чиновници мрзили су Мушицкога. Гершић му набраја у једном писму неколико изјава: „данашњи наш командирендер Радошевић озбиљно говори, ако ти овамо у Н. Сад, — он од овуд“. „Генерал Милутиновић да може, свега би те на комаде исекао“. За оног бана вели „да те очима не види“. (Гласник 72, стр. 146). И свјестан, да га толики мрзе и желе му пропаст, он се

[1] Др. Ђ. Мушицки: Животопис, стр. 13.

узда само у своје заслуге и у правду. Међу задњим пјесмама његовим је она од 10. Марта 1836., „Къ духу моєму“, у којој пјева:

Навы́кшій бо́рбамъ ми́лый ѡ дꙋ́ше мо́ѣ,
Нещáст'ѧ въ кро́вѣ сáма о҃пя́ть е҃смà!
Вредѝ прїя́те́ль, вред' чинѡвникъ
Сáма е҃смá; по е҃ди́но вы́нꙋ

Е҃смà! Въ томъ ѝстомъ всѧ нáма крѣпость е҃сть
Заслꙋ́ги нáши въ вѣкъ неподви́жꙋтсѧ.
Монáрхъ простре́тъ свой щи́тъ надъ нáма!
Прáвдою тꙋ́лъ ѝспразднúмъ врагѡ́въ всѣхъ.

Ови задњи гласови почели су да се проносе онда, кад је послије смрти митрополита Стратимировића Лукијан избио као главни кандидат за његово мјесто. Симо Милутиновић предлагао је у свом „Спѣву Славено-Сербаљству Сѣверномъ“, да се Лукијан постави за митрополита: „гибакъ ніе, ал' све къ болѣмс' віе“.[1] Према једном писму Платона Атанацковића Мушицки је доиста и имао највише изгледа за то мјесто.[2] 10. Новембра 1836. пише А. Панић Вуку, „да сꙋ се сви Н. Сађани сложили за Г-дна Мꙋшицкогъ, молити, и да Земунцы свою депꙋтацію у истомъ намѣренію у Бечъ шилю“.[3]

Али он то није дочекао. Тај бурни, прилично истрзани, осјетљиви живот престао је 15. Марта 1837. год. И пјесник, још увијек обожавалац природе, на смртној постељи заклиње свог синовца, да га сахрани у сред гробља, међу његовим народом. „Хоћу да ми сунце над гробом сија и зелена трава по њему расте“. Сахрањен је 24. Марта. Свјештеници из Лике, који нијесу били задовољни с њиме, демонстративно су изостали са погреба.

Лукијан је био, вели његов синовац у Животопису (који има у себи много панегиричког), човек повишег узраста, сухоњава, али чврста и жилава састава; очију

[1] Пѣванія Черногорска и Херцеговачка, Лајпциг 1837, стр. 327—328.
[2] Вук. Пр. I, стр. 524.
[3] Вук. Пр. II, стр. 444.

црних, облика црномањаста, косе црне, у старости са свим бело-седе. Глас је имао крупан, али умиљат. У разговору је хитао с предмета на предмет: „Онъ є у свои разговоры вѣран бывао своіой лиріческой музы, прелазећи съ едногъ предмета на другій, и желећи пре-пуно, кипећe сердце свое о свему на еданъ путъ излити“.[1]

Народ му је послије смрти подигао један мраморан споменик, и основао један фонд од 12.000 круна, „Мушицкову закладу“, да се из ње увијек издржава један питомац.

Лукијан Мушицки је радо скупљао портрете и слике разних заслужних људи у Срба и у Словена, и од оних „кои су спосп‍ѣшествовали книжеству нашем“. Међу тим били су Копитар, Вук, Добровски, и Дурих. Он је, уз то, радо купио старе новце: његова збирка имала је 859 комада.

Али најљепша, одиста богата, и с пуно смисла и литерариог укуса, била је састављена његова библиотека. Он је у њој имао дјела из разних књижевних врста и на разним језицима. Од филозофских и моралних дјела имао је — да наведемо само важнија: Хегелову Енциклопедију филозофских наука; Симонову Енциклопедију; Кругова филозофска дјела; Хердерове Хришћанске Списе; Систем свих наука дра Хефтера; Федерову Читанку практичне филозофије; Дра Нимајера Читанку религије; Шнелову студију: о филозофском критицизму; Менделсоново: о неумрлости људске душе; Кантову: Религију у границама чистог разума и његову Критику чистог разума. Читао је и набављао чак и француске филозофе XVIII. вијека: Волтера, Дидероа, Боалоа, уз њих и ова дјела: од Абе Кондиљака расправу о системама; Излагање католичке цркве од Босиета; Приче или Алегорије филозофске од Дората; Мисли од Попеа. Осим тога: Морицову Дјечију Логику; Рани одгој дјеце од Вилдерепина (превод с енглеског); Пелицов Морал хришћанства; Хелвецијев: Дух човјека; Критика вјерског

[1] Пише Ђ. Магарашевић Јовану Хаџићу 20. Маја 1826. Писмо објавио Др. Тих. Остојић у *Летопису*, књ. 250, 1908, страна 71.

и моралног система од Дра Јеница; Шлецова Предавања против заблуда и празновјерја; Цоликоферове предике.

Из класичне књижевности, коју је одиста стручњачки познавао, имао је Пиндара, Изократа, Лизија, Калимаха, Лук. Самосаћанина, Лукреција, Вергилија, Цезара, Анакреонта, Хомера, Хораца, Плутарха. Занимљиво је, да је Цицеронова писма и Марцијалова дјела имао у немачком пријеводу. А за метрику стару служио се дјелом Хермановим: De metris Poetarum Graecorum et Romanorum.

И осталих класичних дјела из великих европских литература имао је много: Гетеову Ифигенију, Лафонтена, Бијесног Роланда, Дантеову Божанску Комедију, Ослобођени Јерусалим, Бокача, Милтона, Молијера, Дела Мота, Державина, Ломоносова, Клоштока, Виланда; Хамлета, Вексфилдског Свјештеника (у оригиналу). Од маньих, Нијемаца, имао је: Хагедорна, Биргера, Рамлера.

За хисшорију књижевности и за језике имао је: Вахлерову хисшорију књижевности; Харпов Извод из књижевности; Спорхилов Удбеник енглеског језика и књижевности и Епенбургов класичне књижевности, као и велики Ершов немачки. Уз тих граматике талијанског, влашког, чешког, мађарског, пољског (три), новогрчког и француског језика. Ту је знаменита само Добровскога граматика чешког језика и његове Institutiones. Осим њих имао и Шафарикових ситнијих радова, Glagolita Clozianus Копитарев, Апендинијеву граматику.

Поред тих дјела он је имао и других као: о римској држави; географских и хисшоријских, много археолошких. А српских књига имао је врло велик број, готово сва дјела, која су важнија у XVIII. вијеку и сва савремена. Читав број књига у библиотеци износио је преко 800, у оидашње вријеме једна ријетка и нечувена ствар у нас. Библиотеку његову откупио је Кнез Милош 1837. (према овом списку) од синовца Лукијановог, дра Ђорђа Мушицкога, али то није била сва. Један је дио заосталих књига пропао у Пешти 1838. при оној великој поплави.

Занимљива је и упадљива чињеница, да је Мушицки мало читао прозаисте белетристе: свих дјела те врсте

врло је мало и релативно и стварно; прозаична дјела, што их је он читао, била су научна, информативна. Пјеснике је читао и познавао врло добро и види се, да је имао један књижевно васпитан укус.

Ја сам желио, да видим из његових дјела, шта је подвлачио, шта је означивао, надао сам се на тај начин наићи на извјесне особине његова критеријума. Али узалуд! Он је своје књиге држао необично чисто и види се, да је особито пазио на њих. Једно само мјесто у Клопштока обиљежено је црвеном писаљком, и то ово:

Vieles sah ich! Ich weiss, was gross und schön ist
In dem Leben! Allein das ist das höchste
Was des Sterblichen Augen
Sehn kann: Ein König, der glückliche macht![1]

И у Голдонијевој комедији Il Bugiardo ситно су исподвлачене неке ријечи, као за препарирање. У овој ствари сад је тешко нешто дефинитивно рећи већ и због тога, што се сад, по самим ознакама писаљком, не може знати, да ли је то учињено од Мушицкога или кога каснијег читаоца. Али ово имам да примјетим: она необична чистоћа појединих књига, нарочито филозофских, доводи ме у сумњу, да ли их је Мушицки и прочитао потпуно.

(Наставиће се.)

[1] Он је имао издање ода Клопштокових од 1776. из Карлсруа.

ИЗ САВРЕМЕНЕ ХРВАТСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ОД

ЈОВАНА ХРАНИЛОВИЋА

◇ ◇

И овогодишњи први реферат о савременој хрватској књижевности почињем осврtом на главне овогодишње скупштине двају главних центара хрватске белетристике т. ј. „Матице Хрватске“ и „Друштва хрв. књижевника“. Те скупштине знамените су овај пут зато, јер је на њима приказана и у говору председништва и у извештајима тајника и благајника најјаснија слика прилика и неприлика хрв. књижевности. Осим тога су на главној скупштини „Матице Хрватске“ присуствовали изасланици „Српске Књижевне Задруге“ и „Матице Словенске“; пак је том пригодом пало врло занимљивих изјава, којима је установљено, да се, без велике вике и рекламе, мало помало почињу све чврше повезивати везе између трих центара књижевности на словенском југу, чиме се отвара прекрасна перспектива за заједничку, бољу културну будућност.

Скупштина Матице Хрватске одржана је дне 25. марта по н. к. у малој дворици „Хрв. глазбеног завода“ у Загребу. Председник „Матице“ др. Кучера, поздравио је дра Јована Скерлића, београдског свеучилишног професора, као изасланика Српске Књижевне Задруге, и професора дра Фрању Илешића, председника Матице Словенске. Истакнуо је, како се примиче крају осми децениј, одкада је засновано друштво под именом „Матице илирске“, које је пре тридесет и седам година примило име: „Матица Хрватска“. Осврнуо се је у великим потезима на досадањи књижевни рад тога друштва, које

је издало читаву библиотеку поучних и белетристичких књига. У новинарским извештајима нису добро забиљежене бројке, што их је др. Кучера навео, што је такођер доказ, како хрв. новинарство доста површно прати развитак хрватске књижевности.

Као радосне појаве споменуо је председник др. Кучера то, што се је повратило време, да хрватски књижевници без разлике странака пружају руку помоћницу Матици Хрватској. Почињу се прибирати и чланови приносници, којима је у последње време број знатно био пао; али још увек није достигнут онај број приносника, што га је Матица знала око себе окупити пре неких десетак година.

Темељна главница Матичина знатно је порасла тиме, што је Матица задобила у последње две године подругу стотину чланова закладника, којих сада у свему има две и по хиљаде, док приносника има око седам хиљада: у свему дакле око 10·000 чланова, којима се шаље годишње око 80·000 примерака Матичиних издања.

Најрадоснија је појава, што је „Матица Хрватска“ направила уговор са „Матицом Далматинском“ гледе заједничког рада и трошка око издавања књига, што спадају у оквир Матице. Засада је то велики корак до потпуног сједињења обеју Матица у једно друштво.

Исто тако је знаменито, што је оживотворена давна жеља, да наизменце Матица Хрватска и Словенска и Српска Књижевна Задруга издају поједина дела хрватских, српских и словеначких писаца међу издањима тих друштава. Тако је Српска Књижевна Задруга у својим издањима упознала своје читаоце са хрватским писцима: Козарцем и Ђалским, а међу издањима Матице Хрватске за г. 1911. биће штампана „Антологија српских песника“, коју је приредио београдски свеучилишни професор Богдан Поповић. Кратко време иза одржане Матичине скупштине донео је он у Загреб и предао Матици рукопис те антологије, у којој ће бити штампано преко 130 песама од 57 српских песника. Написао је и предговор у ту антологију, те се с највећим занимањем то дело у хрватском свету очекује.

Врло је знаменит одпоздрав господе дра Фрања Илешића и Јована Скерлића на поздрав Матичиног председника дра Кучере.

Умни председник Матице Словенске, познати литерарни историчар др. Илешић истакнуо је, како је последњих пет година Матичин рад објективизирао идеју о природности заједништва трију јужнословенских литература. Одлучно се је изјавио за еволуционизам а против пасивног, кобног словенског конзерватизма у развоју књижевности, јер да је тај конзерватизам: „*За нас Славене, који нисмо beati possidentes: апробација свих зала, побаштињених из историје*“.

Зато Илешић одбија конзерватизам као главну водиљу у јужнословенском животу те одлучно пристаје уз развој. А да га не би тко зло разумео, нарочито је истакнуо: „А зло схваћају наше интересе многи, којима на трезну мисао уплићу нестварни елементи нижих чустава и инстинкта“. Он још вели, да без етике нема здрава социјалног мишљења и да без ње страда културни напредак. Југословенима треба, изјавио је умни Словенац, позитивног такмачења: „сваки између наших народа мора настојати, да знаде о братском народу што више; то ће бити његова сила“.

Свој умни говор завршио је Илешић речима: „За будући квинквениј нека нас воде два принципа: принцип развоја (еволуције) и принцип сређивања наших међусобних односа на основи строго етничкој“.

Исто тако је с пажњом саслушан одпоздравни говор дра Јована Скерлића. Изјавио је, да неће да говори о културном јединству јужних Словена, јер да је то јединство већ преведено код свију интелигентних Срба, Хрвата и Словенаца. Издањима Козарца и Ђалскога у Српској Књижевној Задрузи уверише се сви Срби, да је то не само један језик, већ да је то иста народна душа, која живи једним животом и међу Србима и Хрватима. Сасвим је умесно истакнуо, да је радом Срба за Матицу Хрватску истакнуто јединство народа и хрватског и српског имена.

Доиста се у новије време показује лепи успех у том, да повереници Матице Хрватске помажу прикупљати

претплатнике за Српску Књижевну Задругу и Матицу Словенску, а ове Матици Хрватској враћају у том погледу мило за драго. Матица Хрв. имаде преко 500 чланова у словеначком народу.

Од занимљивијих закључака књижевног одбора Матичина истичем закључак, да се престаје са издавањем зборника „Кола“, а да се за „Коло“ приспослани већ рукописи отступе ревији Друштва хрв. књижевника „Савременику“, заједно са новчаном наградом, одређеном за неке од тих рукописа. У „Савременику“ биће у будуће штампане све званичне обавести и натечаји Матичини, како је то већ лане бивало.

Закључак, да престаје излазити зборник „Коло“ међу Матичиним издањима, неће се угодно примити у ширим круговима нити међу књижевницима. У том зборнику биле су штампане омање белетристичке и поучне ствари, за које сада Матица нема листа, пошто је престао излазити и „Глас Матице Хрватске“. Тиме ће се одбити од Матице књижевници, који не могу написати читаве, посебне књиге, а своје књижевне производе мањег обима, ма с којег разлога, неће да штампају у другим листовима. А и читаоци траже и штива мањег обима, а за таково штиво нема сада Матица никакова листа. Зато је потакнуто питање о издавању једне ревије под Матичиним окриљем, али није још ништа закључено, јер се воде тек необлигатни преговори о том.

Разуме се, да треба узети на ум овећи трошак на поштарину код вишепутног распачавања такове ревије, до које ће морати пре а после доћи и ради књижевника, који не могу писати посебних књига за Матицу и ради читалаца, који хоће савременог штива мањег обима. Такова ревија имала би бити тако удешена, да преузме задаћу некојих садањих листова, који се и онако боре с материјалном егзистенцијом, те би могли прећи у власништво Матичино или се стопити с Матичином ревијом, дакако у оквиру Матичиних традиција и правила. То би се и могло и тако извести, да се умањи број књига у Матичиним редовним издањима, и да се уштедња троши на ревију и њено распачавање.

Покушаји са издавањем ванредних Матичиних изда-

ња и листова, за које би чланови имали посебни принос плаћати, не би успели, како то доказује досадање искуство. У том је наша публика још увек сувише конзервативна и навикнута на што мање трошење за књиге и књижевне листове.

И покушаји са скупим и оригиналним илустрацијама не могу рачунати на успех, јер превише стоје, те се је нама малима борити са конкуренцијом страних листова, којима је лако за малу цену давати раскошних илустрација, јер се њихови листови, којима је иначе штиво много пута без вредности, штампају у неколико десетина хиљада примерака, те поплављују и наше крајеве. Илустрације су већ досада проузрочиле материјалну пропаст многим нашим листовима, пак нема сумње, да и Матица мора бити на опрезу.

Књижевни одбор Матице Хрватске решио се је, да већ ове године почне са издавањем „Омладинске књижнице“, у којој ће бити издаван „Низ узорних дела с оригиналним уметничким илустрацијама, које ће садржајем и обликом задовољавати највише захтеве а уз то бити примерене цене, те ће их моћи лако набавити сваки, коме је до тога, да детету пода штиво, које ће сигурно на његово естетско и опћено људско осећање свакако најповољније деловати“. Већ ове године ће Матица издати као прву свеску низ класичних народних приповести, које је „у народном стилу“ илустровао скикар Љуба мл. Бабић, који сада борави у Монакову.

То је доиста добра замисао, ако само не запне на том, што се Матичина публика тешко привикава на плаћање за посебна Матичина издања.

За ову годину одредила је Матица, да као редовна издања штампа ове књиге: Стјепан Радић: „*Чески народ*“; Анте Ковачић: „*У регистратури*“ у две свеске; Сиенкиевич: „*Без догме*“, Шегвић К.: „*Повест умстности у Далмацији*“ (илустровано); Симуновић: „*Тућинац*“ (роман); К. Павлетић: „*Братски инат*“ (драма); Богдан Поповић: „*Антологија модерне српске лирике*“.

Ове ће године дакле Матица Хрватска издати осим поучних књига три посве нове белетристичке ствари изворне и једну преведену, а од старијих дела врло заним-

љиви најбољи и највећи роман пок. Анте Ковачића. И они, који нису били задовољни с лањским Матичиним књигама, мораће ове године бити захвални Матичином књижевном одбору ради доброг избора овогодишњих Матичиних књига. Нарочито се показује живо занимање за антологију модерних српских лиричара, о којој они, који су је видели, веле, да је особито добро састављена.

Нема сумње, да ће се доскора морати Матичин одбор постарати, да се изда и Антологија Новијег Хрватског песништва; јер је већ дошло и зато време, после антологија Шеноине и Бадалићеве.

Што се тиче малеријалног стања „Матице Хрватске“, оно је, како се разбира из благајникова извештаја, управо сјајно. Матичина темељна главница износи кр. 478·879·48, закладе кр. 211·310·51. Матичина имовина повећала се је у г. 1910. за кр. 12·324·18, макар да је процена залихе нераспачаних Матичиних издања знатно редуцирана.

Писци су лањске године примили хонорара кр. 6·935.

* * *

И на главној скупштини „Друштва хрв. књижевника“, која је држана дне 27. априла о. г. под председништвом Љубе Бабића Талскога, изнесена је у говору председника и извештајима тајника и благајника јасна слика прилика и неприлика тога друштва и стања хрватске књижевности у опште. Материјално стање „Друштва хрв. књижевника“ далеко заостаје за материјалним стањем „Матице Хрв.“; али се ипак може рећи: e pour si muove. Врло су занимљиве поједине тврдње у говору Талскога о тешким неприликама, с којима се је још увек борити хрватској књижевности у опште, нарочито белетристици. Мени се ипак чини, да је мој драги побратим Талски био овај пут, што но реч: превише песимистички „настројен“, истичући мало не несавладљиве запреке снажном размаху књижевности малих народа, као што су Срби и Хрвати. Мени се чини, да не стоји што је он рекао, да се ми не смемо тешити тиме, што је у малих северних народа: Шведа, Данаца, Норвежана и Холандеза ипак велика литература, ма да су они бројно

мали народи. Јер ако је код њих литература зато развита, што код њих готово и нема аналфабета, те што им је конзум литерарних производа већи, и јер их је под своје закриље узео јаки германски Молох, — питам, не може ли се и код нас постићи што мањи број аналфабета и што већи конзум литерарних наших производа? Када смо ми могли тако узнапредовати од г. 1835. амо, зашто да се бојимо, да нећемо напредовати и даље, где се ето проширује поље конзуму наше књижевности приближавањем и споразумним радом и настојањем књижевника хрватских, српских и словеначких, што почиње благотворно утецати и на читалачку публику код свих трију југословенских огранака? А што се тиче рекламе и закриља јачег и великог културног штитника, то та заштита овиси у првом реду о квалитети литературе и спреми наших књижевника. Да је нама само много Мажуранића, Прерадовића, владика Рада, Змајована, морао би нас запазити велики културни свет, који, што више културно напредује, то више цени и упознаје важност нианснраља опште културе притоком изворних народно-културних тековина и малих, културних народа. Дакако тај велики културни свет тражи од нас у првом реду, да најпре сами у културном погледу ојачамо на нашем домаћем тлу, развијајући своје народно-културне особине у складу са великим опште човечанским културним настојаљима и циљевима. Снажне културе и малих народа не губе се у нирвани конзмополитизма; баш њихове народне ниансе дају посебни чар свеможној хармонији свечовечје културе.

И сам Ђалски показао је у свом доиста умном говору на пут и на циљ, којим ћемо доћи до права, да и велики свет обрати пажњу на нашу књижевност, а то је: настојање о културном заједништву југословенства, у првом реду Срба и Хрвата. Он сам је упозорио на етапе досадањих настојања о остварењу идеје и идеала народног нашег културног јединства.

Дакако свако мора признати, да су жалибоже истинити наводи прослављеног хрватског приповедачког првака о доиста кобном броју аналфабета код Хрвата и Срба и тешкоћама одолеваља наше народне културе конку-

ренцији великих књижевности, где и оних 10%, што нам их преостаје, када одбијемо аналфабете и немарнике за књигу у опште, посеже више за туђинском него за домаћом књигом. Али и ту може помоћи смишљено настојање о доброј организацији књижарских прилика, подизање квалитете књижевне производње, међусобни добри односи и споразумци међу књижевницима, чиме ће се утрти путеви проширењу конзумног поља за наше домаће књижевне производе. Досада су жалибоже и сами књижевници били у том погледу **causatores mali.**

Сасвим је исправно, што је Ђалски рекао да се управо чудити морамо, да крај толиких запрека развитку наше домаће књижевности наша књижевност у опште може и опстојати, и да зато имадемо да захвалимо у првом реду „ономе управо платонском идеализму наших књижевника, који раде и раде и не мисле код тога на плаћу“, а онда заносу из првог доба културног препорода и доброј организацији н. пр. Матице Хрватске. Забринут за будућност наше народне културе и напег народнокултурног опстанка, изрекао је Ђалски у налету песимизма следеће смеле речи, о којима се треба замислити, јер је изван сумње, да им је језгра истинита: „И није ме страх, да криво тврдим, да овако расцепкани и подељени — Хрвати, Срби, Словенци и Бугари постајемо готово запрека и цивилизацији и култури пак према тому по неумољивим законима развитка губимо могућност — дапаче губимо и право, да бранимо нашу посебност, — да бранимо нашу материнску реч (?) у сферама културе и цивилизације. Само као врени и јаки сарадници на пољанама културе и цивилизације добивамо право на свој посебни опстанак; а врени и јаки сарадници уз рођен говор, уз материнску реч можемо само бити, ако у тој цивилизаторној и културној радњи човечанства не ступамо напред у подељеним — маленим — по томе плахим четама, већ само кад будемо ступали у чврстој, сложеној — једној културној југословенској војсци“.

Исписао сам дословце ту изјаву прослављеног хрватског романсијера, а дакако да не усвајам баш сваку од његових дедукција. Нема сумње, да већ и обрана

народних посебности и материнске речи, у колико те посебности нису тако звани ретардирајући елементи у општем развитку свечовечје културе, већ сами по себи служе и просветном напредовању човечанства. Иначе мали, макар и културни народи не би имали у опште смисла, да опстоје на свету, а то тек није хтео да установи Ђалски у својој изјави.

Оно је истина, да што је већи број читалачке публике и што је више хомогених племена уједињено у истој културној цели, да је и њиховим књижевностима и њиховој култури зајамчена сигурнија и боља будућност. Али и ту је први услов брањење народне речи и народнокултурних осебина. Јужни Словени, т. ј. јужно Словенство, биће онда културно јако, када буду културно оснажени и Срби и Хрвати и Словенци и Бугари као такови. То ће бити пако онда, када се испуни, што и Ђалски истиче као неминовну потребу, као „апсолутни императив“, да својски стану у првом реду Срби и Хрвати настојати око књижевног јединства, да се „учини томе конац, да буде српска књига у хрватској, а хрватска у српској кући редак — редак, — или готово никад невиђен гост! Захтева то и од Хрвата и од Срба не тек интерес него опстанак књиге“. . . .

Дакако да и онда нећемо моћи надвисити велике културне народе, макар, како вели Ђалски, „рађали саме Шекспире, Толстоје, Тургењеве и Золе, и макар удесили организацију ширења књиге — помоћу порезних уреда“. Али ми и не идемо за другим циљем, него да се одржимо, да културно напредујемо и да се обезбедимо против погибељи, да нас нестане као народнокултурних организама у нирвани космополитизма.

И тајнички извештај Друштва хрв. књ. констатује неке узроке слабом размаху развитка хрв. књижевности, поименце: рђаве политичке и социјалне прилике и апатију публикс за књижевност. Ипак се по мишљењу тајникову почео ширити круг читалачке публике придоласком српских и словеначких читалаца.

„Велика су невоља и многобројни часописи, особито ђачки, који отимљу лепој књизи њене најбоље конзументе: младеж“.

То је доиста велика невоља, на коју сам и ја упозорио у мом последњем реферату о савременој хрватској књижевности, у св. XII. Летописа Матице Српске од г. 1910. Спомињем то зато, што је на тај мој реферат осврнуо се ђачки лист „Луч“ у бр. 6. од ове године. У врло рђавим језиком написаном и наивном чланчићу под насловом: „Глас о ђачкој литератури“, покушао је неки тобожњи „Чић.—“ да ми соли памет, те ми спочитује, да сам се из борца против импорта модернистичких настраности у хрватску књижевност прометнуо у бранитеља тих настраности, пак ми цитује сву силу писаца и листова, које да бих требао прочитати, да се уверим о нечему, о чему сам ја био већ уверен, док још то стармладо ђаче није ни читати знало. Али ја му то не замерам, јер видим, да је почетник, који још право незна разлике између: „позна“ и „познаје“, „препоруча“ и „препоручује“, те није особито јак ни у логици, када говори у исти час о мојој „управо сјајној књижевној репутацији у прошлости“, и у исти час хоће да ми порече компетенцију у пресуђивању вредности ђачких књижевних листова. Не замерам му ни то, што није разумео мојих дедукција у споменутом мом реферату и што ми подмеће, да сам нешто хвалио или омаловажио, што ми није ни на крај памети било. Главно је, да и он сам „из целог тог реферата прихваћа опаску: ne quid nimium т. ј. да се по могућности тај број листова умањи“. — Quod erat demonstrandum!

Али замерам писцу тога чланчића у „Лучи“, што није имао срца, да потпише своје право име под тај чланчић, већ је ствар удесио тако, као да га је написао честити млади писац из Босне А. Чићић. Честити тај млади богословац јавио ми је на дописници, да он не само није писао тога инзулта на мене, већ га назива „дјетинским и недостојним“ и пустим „забадањем“.

Та дописница младога, честитога писца учинила је на мене врло пријатан утисак, али уверавам га, да ја и онако не зарезујем дубоко младеначких залета и не судим о дану по његову освиту нити о плоду, док је још у савијеном листу, пак се нисам до сада ради тога покајао.

Главно је, да се почиње на све стране увијати, да су толики ђачки листови код нас и сувишни и да су запрека снажном размаху ваљане књижевности.

Благајнички извештај износи слику материјалног стања „Друштва хрв. књижевника“. Друштвена имовина имаде актива кр. 86·732, — пасива: кр. 84·467. Чланова има укупно 382.

Накладни фонд за издавање књига примио је у г. 1910. кр. 27·529, за кр. 16·847. више него у г. 1909. Дефицит „Савременика“ износио је у г. 1910. кр. 339, док је г. 1908. износио: кр. 3·822.

Број абонената за редовна друштвена издања стално расте, а продавају се и старија издања.

У г. 1911. излази Ш. коло редовних издања Друштва хрв. књижевника. До сада су одређене следеће књиге 1) Марин Бего: *„Приповести“*; 2) Мило Мистра: *„Мртве воде“* и *„Расколов“* (драме); 3) Вд. Новак: *„Сатире и друге цртице“*; 4) Јосип Козарац: *„Мале приповести“* II. Наслови и аутори осталих двеју књига биће накнадно објављени.

* * *

Ред је да се осврнем и на *„Клуб хрватских књижевника у Осјеку“*. Тај је клуб заснован 3. октобра 1909. Сврха му је: „Промицати интересе хрватске књиге и хрватског језика, издавати забавна и поучна дела литерарне вредности и приређивати забавно-литерарна посела“.

Нема сумње, да је то добра сврха као што је и то изван сваке сумње, да је добра замисао, што се почиње у главном граду Славоније концентрисати настојање око буђења народне свести и ширењем књижевности у све слојеве народа у Славонији и Срему, камо све више продире туђинство, које је већ тако ојачало, те је настала озбиљна погибељ за наш домаћи живаљ, за хрватство и српство. Истина је, да би књижевни производи, што излазе у Загребу, главном центру хрватске књижевности, имали бити распачавани и по Славонији, али то је већ тако код нас, да се најволимо у том погледу прикупљати око најближих центара. У осталом тако је и другде,

где такођер имаде више књижевних центара, пак то не доноси општем развитку књижевности никакове штете. Ено код Чеха Прага и Брна, двају главних центара ческе књижевности, а да није један другому запреком. Разуме се, да и не сме деловање тих центара бити таково, да настане трвење и такмачење у рђавом и штетоносном смеру. То се пак не може рећи о досадањем раду клуба хрватских књижевника у Осеку. Оно не само да не иде за тим, да прави конкуренцију „Матици Хрватској“ и „Друштву хрв. књижевника“ у Загребу, већ обратно оно промиче интересе тих друштава, препоручујући њихова издања и потичући у опште занимање ширих слојева за домаћу књижевност, против туђинштине. Не могу се тамо клубу приговорити ни партикулистички покушаји, ни какове центрифугалне тежње. Зато ја не разумем приговоре против тога клуба и забадања у његове покретаче. Све да књижевна издања тога клуба налазе и тамо читалаца и претплатника, где би се могла читати и претплаћивати издања других наших књижевних друштава, није то на штету самој ствари, главној сврси народне књижевности, заштиту за штиво на народном језику и за буђење и оплемењивање народне свести.

Истина је, није у досадањим издањима осечког клуба хрв. књижевника баш све суво злато, али преобиља тога злата нема ни у издањима других наших нешто старијих књижевних друштава. Све то овиси од писаца, који се хватају у коло око појединих центара. И око других центара нису се одмах окушили сви прокушани књижевници, неки су паче од себе отуђили врсне књижевне снаге, које им сигурно не би биле на одмет, — али иде време и с њим се изглађују опреке и уравњују путеви успеху добре ствари. Једно је неоспориво: Покретачи „Клуба хрв. књижевника“ у Осеку показали су толико агилности, спретности и устрајности, те је сигурно, да не ће стати на полак пута. Још су неки опробани књижевници у резерви према тому клубу, али са занимањем прате све еволуције његове борбе за опстанак, па се мало по мало хватају у коло сарадника код клупских издања, која ће дакако и својом садржином

бити све боља, чим се више ваљаних књижевничких снага око њих окупи. Хиперболици рекламе не би смели приговарати они, који су и сами употребљавали слична средства, да, како се сами хвале „потисну у стран“ оне, којима они поричу право на назив књижевника, а који им враћају мило за драго, организујући се око нових центара. Да ће до тога пре а после доћи, то је свакому било јасно, у кога су бистре очи и ко прати, што се и другде у великом и малом културном свету догађа.

Мислим, да је добро, што је клуб осечких хрв. књижевника створио закључак, да се не упушта у полемисање са својим противницима. Полемисање и осврtање на приговоре с противне стране само је онда од стварне користи, када се креће путевима истине, праведности и љубави, и када га не заводе на странпутице жучљивост, софистерија, априорност субјективног стајалишта и циничко надмудривање и извртање. Да није тога и превише било код нас и другде око нас, можда би било више занимања за производе наше домаће књижевности и више благотворног њеног утецаја на широке слојеве нашег народа.

О главном издању клуба осечких књижевника: алманаху: *„Ми“*, написао је г. Ј. Живојновић опширан приказ у св. XII. „Летописи М. Ср.“ од лањске године, где је у кратко споменут и остали дотадањи књижевни рад тога клуба, зато не требам о том говорити. Спомињем само, да исти клуб издаје и часопис под насловом *„Књижевни прилог“*, од којег су до сада изишла четири броја. Тај часопис излази сваки други месец, а чланови клуба добивају га бесплатно, док иначе стоји сваки број 50 филира. Писци су му у главном исти, који су се били окупили око I. књиге алманаха *„Ми“*; али придолазе и нови сарадници, старији и млади књижевници, од којих некоји стекоше већ одлично место у књижевности. Услед тога је и садржина тога часописа све боља. Поименце је рубрика: „листак“ добро и занимљиво уређивана. Клуб се спрема, да ове године изда II-гу књигу алманаха „Ми“, на коју се желим, када изађе, опширније осврнути.

* * *

У најновије доба посвећују хрватски књижевни кругови главну пажњу предрадњама за издавање *„Југословенског енциклопедијског речника“*, на ком ће радити мало не сви хрватски и српски књижевници и посебице сарадници из Бугарске и Словеније. Још у лањској свечаној седници југословенске академије у Загребу навестио је председник академијин Таде Смичиклас издање тога на велико замишљеног речника, изложивши његов историјат и концепцију. Родољубни ђенерал Марко пл. Црњен ударио је темељ издавању тога речника, даровавши у то име „за сада“ 20.000 круна.

У свечаној седници Југословенске академије у Загребу, што је одржана дне 18. марта ове године, известио је први тајник академијин, др. Гавра Манојловић, о садањем стадију предрадња за издавање тога речника. Из тога извештаја разбирамо, да су предрадње у велико узнапредовале и протегле се преко подручја славенског света, у првом реду преко подручја хрватског и српског народа. Српска краљ. академија узела је с весељем на знање идеју о издавању тога речника, који ће излазити посебице латиницом, посебице ћирилицом. У допису од 22. маја п. г. јавља српска кр. академија загреб. југ. академији, да је одређено, да се срп. ак. одмах лати посла око предрадња да тај речник и у свему ради споразумно са југ. академијом. За предрадње одредила је српска академија такођер 21·000 динара за заједнички трошак.

Председник југ. академије Т. Смичиклас био је прошлог лета лично са двојицом младих сурадника, др. М. Шеноом и др. Бранком Дрекслером у Београду, а после је заподео преговоре у Сарајеву и Љубљани у тој ствари, а у исти час писмено и у Далмацији и Истри. У то време су у Загребу израђени предлози за стручни програм речника, који су штампани у хрв. листовима. Тај програм обухваћа: антропологију, географију, статистику, народни живот, повест политичку и повест цркве и вере, југословенске језике и наречја, књижевност, средства просвете, школство, право, археологију, нумизматику, и уметност.

Сада се разрађују нацрти за поједине струке и пописи чланака и чланчића, што би имали ући у речник. У Загребу је већ израђен и разаслан појединим евен-

туалним сарадницима и писцима, пак сам га и ја већ примио, попис свих оних књижевника Хрвата, који су макар у којој струци писали хрватским, или талијанским или латинским језиком, те којих би биографије и приказ књижевног рада имали ући у енциклопедијски речник.

Живући писци имали би написати за речник своје аутобиографије, што је доиста врло згодна мисао, јер иначе се не би могло лако доћи до многих података, који су познати само самим појединим писцима. Тиме би се омогућило, да се повремено изда и посебице алманак живућих књижевника, о чему је већ толико код нас писано, а да није ништа учињено осим неколико доста површних календарских покушаја.

Разуме се, да распослани попис књижевничких имена, како је за сада предложен, није потпун ни тачан, те се на први мах опажа, да су изостала нека имена књижевника, који су већ умрли и оних, који још живу и раде, а без којих приказ развитка хрватске књижевности не би био потпун. Очито је тај нацрт пописа књижевника зато и распослан појединим писцима, да саопште своје примедбе и надопуне, које ће сигурно, буду ли основане, бити и уважене.

Довршен је надаље и разаслан од загребачких сарадника састављени попис гора, река, знатнијих градова и места у Хрватској, Славонији и Далмацији, затим у посебној брошири попис прилога за хрватску политичку и црквену повест, што ће ући у југословенску енциклопедију. — Сада раде на детаљима одбори природословаца, правника и литерарних историчара.

Из Београда је јављено, да су већ три одређена одбора свршила свој претходни посао, а четврти да га свршава. И из Љубљане јављају, да се и тамо марљиво ради и да предрадње напредују.

Академија је позвала и вољно су јој се одазвали прослављени научењаци др. Ватрослав Јагић, Константин Јиречек, Милан Решетар и Матија Мурко, да ће се прихватити сарадње за енциклопедијски речник и то и за опште и специјалне задатке и радње.

Биће позвани, и већ су и позвани и други словенски прослављени научењаци, да се прихвате сарадње око

енциклопедијског речника, те нема сумње, да ће се и они вољно одазвати. И тако има наде, да ће се моћи доскора отпочети с израђивањем материјала за речник, чиме ће бити отворено широко поље сарадњи многих књижевника разних струка.

Из пописа књижевничких имена, што имаду да уђу у енциклопедијски академијин речник, разбира се, да ће и белетристичка производња бити исцрпиво приказана, па ће тако и академија допринети тому, да се почне више пажње посвећивати белетристици и у оним круговима, који нису баш много о домаћој нашој белетристици водили бриге, сматрајући песништво тек стихотворачком играријом а роман и приповетку фабулацијом за разоноду. Како сам то већ у више згода споменуо, и та небрига виших кругова интелигенције у Хрватској за домаћу нашу белетристичку производњу, била је такођер великом запреком њеном размаху и напредовању.

* * *

Кад сам се већ дао на посао, да у великим потезима прикажем деловање главних центара хрватске књижевности, треба да споменем и књижевно друштво св. Јеронима, којему је село у Загребу, те му је сврха, да издаје књиге за најшире, пучке слојеве, и то књиге забавне и поучне. То друштво је изврсно организовано и материјално стоји сјајно, најбоље од свих осталих књижевних друштава осим Југословенске академије, која и у материјалном погледу надвисује сва остала друштва.

Како сам споменуо, сврха друштва св. Јеронима јест та, како гласи § 1. друштвених правила: „издавати и уз јефтину цену ширити пучке списе, добрим духом писане, забавно-поучне струке. Друштвени чланови деле се у три главне категорије: у чланове утемељитеље, који положе на једанпут најмање 100 круна, један пут за увек, затим у три врсти доживотних чланова са свотама од 40 кр. 20 кр. и 10 кр, које се могу исплатити један пут за увек на једанпут или у току од године дана, са правом на примање свих друштвених књига, од којих добивају чланови утемељитељи и чланови по 40 кр. по 4. примерка, чланови по 20 кр. по два при-

мерка свих књига; док чланови трећег реда, т. ј. они, који један пут за увек плате 10 кр. или наједанпут или у току од године дана, добивају доживотно по један примерак свих друштвених издања.

Осим тога може бити чланом приносником са правом на примање свих друштвених годишњих издања, свако, тко плати 1. круну годишње чланарине.

Редовно излазе, осим изврсно уређиваног календара *„Данице“*, која се сада штампа у 60·000 примерака, још по черири књиге забавне или поучне садржине.

Сада је одлучено, да се и те књиге штампају свака у 35·000 примерака, јер су досадања издања на јагму распачавана, те се непрестанце траже, а нема их више. Доиста, јефтиније није могуће толико књига за тако малу чланарину дати. Камата од 10 кр. износе 40. филира, а за ту свотицу примају доживотни чланови, док год су живи, сваке године лепо илустровани и уређивани друштвени календар „Даницу“ и по четири друге књиге разнолике забавно-поучне садржине.

Сваке године разашиље друштво св. Јеронима по 170·000 књига међу своје чланове. —

Г. 1909. било је у свему доживотних чланова: 1200, и годишњих преко 10·000; а тај број из године у годину све више расте.

Крајем г. 1909. имало је друштво имовине кр. 301·209·23 — ту су урачунане и две друштвене куће у вредности од кр. 264·000. К тому треба прибројити посебни износ заклада, које су крајем г. 1909. износиле: кр. 46·708.

Те године издано је писцима хонорара кр. 1·696·85.

Главни помагачи за распачаваље друштвених књига и прикупљање чланова јесу друштвени повереници, којих имаде свако и мање место у Хрватској, Славонији, Далмацији и Истри.

Друштвене књиге врло су практично удешене. Штиво им је разнолико, сасвим популарно написано, забавно и поучно. У коледару „Даници“, којој се је досадања наклада од 50·000 примерака увек на јагму распачала, те се и посебице по дућанима продаје, имаде увек разноликог штива за најшире народне слојеве: песама,

прича, приповести, историјских и географских омањих чланака, а особита се пажња посвећује практичној поуци у господарству и здравству.

Истина, и ту се опажа недостатак писаца за најшире народне слојеве, недостатак, који се опажа и другде, а нарочито код нас Хрвата и Срба. Наша интелигенција још увек премало познаје психу нашег сеоског пучанства. Наши књижевници још увек премало пажње посвећују културним потребама најширих друштвених слојева. Имадемо доста приповести, песама и поучног штива за више и средње слојеве, а премало за најбројније народне кругове, нарочито за пољоделце. Њима дајемо само штива из господарства, а они у том нерадо примају савет од теоретичара и господе, већ више траже забавнопоучног штива: приповести и стихова у народном духу. А то је управо оно, у чем осећамо велики недостатак писаца, који би знали писати за народ, да га загреју за књигу.

Истина, тешко је то, где код нас имаде толико аналфабета, мало не 75%. Али и ту креће на боље. Много помажу и много могу учинити тако звана „Просветна друштва“; њихови чланови практичном методом уче читати и писати одрасле аналфабете, у чему се особито одликују свеучилишни ђаци за време ферија и иначе.

Када се умањи број аналфабета, порастиће и број читалаца књига, какове издаје друштво св. Јеронима. Дакако да и књижевници морају мислити на такову врст и форму штива, да се постигне сврха, за којом се иде.

Наши интелигентни слојеви имаду доста домаћег штива у хрватској и српској књижевности, али поред њих кубуре нам књижевници и књижевност, јер ти наши интелигенти посежу жалибоже више за туђинском књигом и штивом, него ли за домаћом. Код нас се распачава много више страних него ли хрватских и српских листова. Уверен сам, да би била много благодарнија читалачка публика из најширих народних слојева, која је везана на домаће штиво, на свом народном језику.

Зато и овде обраћам на то позорност наших књижевника: Hic Rhodus, hic salta.

ГЛАСНИК

ДОСИТЕЈ И ТОМАЗЕО

Славни шибенчанин Никола Томазео, који је сасвим тријезно и темељито оцијенио рад фра Андрије Качића, Симе Милутиновића и Вука Караџића, није тако исто објективан био у својим судовима о Доситеју Обрадовићу. Томазео је, као што сви знамо, био велики филолог, проницав критичар, добар пјесник, дубок и оригиналан мислилац, сочан и елегантан писац, али је, напоредо са тим одликама, имао и крупних мана. Уза сву своју правилност схватања и расуђивања, имао је он два врло осјетна недостатка, или боље рећи, двије велике прерасуде, које су га често нагониле да непријеко суди о људима и о људским пословима. Једна од тих прерасуда бјеше његово начелно пристајање уз најекстремнији демократизам, што је добрим дијелом била посљедица његових младеначких подвига и трибунских заноса у побуњеној аустријској Венецији (1848.), а унеколико можда и његових литерарних симпатија к древноме Риму и старој републиканској уредби Фиренције средњега вијека, но што му је међутим у велике сметало да објективно суди о конзервативној политици, нарочито о политици „самодржавне“ Русије, којој не бијаше вољан да призна никаквих заслуга за цивилизацију. Друга велика сметња његову објективном суђењу била су његова вјерска увјерења, која су понекад узимала облик праве интолеранције. За ову потоњу Томазеовуману веома је карактеристичан један његов чланак о Доситеју Обрадовићу, објављен у листу *La Dalmazia*, бр. 25 од

год. 1845, те који је у своје вријеме био предметом једне живахне полемике између Томазеа и познатог приморског књижевника, Бранкова школског друга у Бечу, Дра Божидара Петрановића.

Хватајући се за један Доситејев пасус у *Животу,* у ком популарни филозоф прича своје младеначко грожење од вјерске уније са католицизмом, прохтједе се Томазеу да Обрадовића прекори „што не знађаше да се отресе старих прерасуда против латинске цркве“ и „што је своје личне прерасуде бркао с француским начелима осамнаестог вијека“. На то ће му Петрановић одговорити броширом, поучавајући чувеног лексикографа о значају и тежњама „уније“ и одбијајући од Доситеја обједу вјерскога фанатизма. Из тога се заврже занимљива препирка у којој, између осталога, Томазео хвали Доситеја „чија су дјела — вели — његова свакидашња лектира“ и који је упутио књижевнике на прави народни језик. „Волим га, каже даље, што он пише просто, без икакве жучи и списательске надувености; волим га, што се он поноси тиме, што је дуго живио међу сељацима и што је и сâм сељачки син; волим га, што је он био први који је знао и хтио да у књизи употреби језик *говедарски,* онај племенити и изворни језик српских гора и далматинских планина; волим га, што је он, осјећајући у души својој божанствену љепоту народних пјесама, нашао те пјесме достојнима да буду истакнуте, те их збиља истакао за углед у својој *Етици,* и то управо онако, као што грчки филозофи наводе *Илијаду* и *Одисеју;* волим га, што нас је научио да у домаћој историји тражимо моралне поуке, позивајући се баш у својој *Етици,* не на Маратон и Фарсалос, већ на погибију косовску; волим га, најзад, што је он, Доситеј, успркос своје немаштине, љубио књигу и настојао да своме роду умне очи отвори“. Па не само тога ради, већ га он воли и високо цијени још и због тога, што је Доситеј изнад свега осталог постављао списательску искреност, и што је у својој филантропији обухватао цијело људство, називајући својом отаџбином цијелу земљу, и што је највећма волио народе култивисане и напредне.

Али кад је све то казао, Томазео хоће да се малко и огради, да учини своје резерве. Да се пошта и хвала, коју је одао српском писцу, не би протегла и на његове „заблуде“, он хоће да своје хвале зачини и са мало критике. А та се критика — није мучио погодити — односи на Доситејеве религиозне погледе и, нарочито, на његове идеје о калуђерству. Томазео се, као добар хришћанин, овдје истиче као бранилац „обају обреда“, пошто су, вели, сентенције „доброг Доситеја“ одвратне колико једној, толико другој вјероисповиједи.

Читајући све то и видећи данас, након преко пола вијека, како се Томазео снебива пред неким посве здравим, а свакојако и прије Доситија у умном свијету растуреним погледима о животу и људском вјеровању, човјек мора чисто да се запањи пред толиком ортодоксијом великог Шибенчанина. Тако се он, примјера ради, чуди Доситијевој „плиткости“, кад овај тврди да *све религије упућују добру*, а да *само цркве свијет дијеле и народе међу собом мразе*, и да ће он, Доситије, радосно поздравити дан, *кад људи не буду више питали које су вјере или обреда браћа њихова*.[1] Томазео не може да се измири с овликом толеранцијом, која му очито заудара вјерским индиферентизмом. Зато је њему веома криво и то, што би Доситеј хтио да похвали оног брата хришћанина, који је на умору Бога молио да му се душа, послије смрти, састане с посестримом душом неког пријатеља Турчина. Наводећи ту причу, Доситије лијепо опажа, како једино незнање, злоба или слијепи фанатизам могу човјека навести да другом човјеку вјечну муку зажели. Томазео, спомињући ове Доситејеве ријечи, вели „да се њима вријеђа (!) успомена свих оних честитих људи, који су вјеровали и још вјерују у вјечите муке, мада се увијек надају у милосрђе Божје, које нема граница“.

Но чему Томазео највише замијера и што га у животопису српског калуђера управо до љутње доводи, то је онај познати разговор између епископа Георгија и старог трговца Маленице, у којему се опако безобзирно

---

[1] Испореди: *Живот и прикључења*, књ. II., стр. 11. Издање Срп. Књиж. Задруге.

критикује калуђерство и наводе зли плодови свештеничког целибата. Томазеу је такав епископ, који прича како су *женске очи пуне магнета,*[1] и који своме архимандриту обло каже: *ако желиш добра својој души, или ваља да се ожениш, или да се даш ушкопити*[2] — Томазеу је такав епископ напросто одвратан, и он изриче своје ухвање да сличан архипастир није никад постојао, и да је то просто и просто изналазак Доситејеве фантазије.

Ми се томе саблажњавању Томазеа, католика и великог богомољца, много не чудимо, премда смо увјерени е Доситејев владика не би оне драстичне ријечи никад изрекао, да му преподобни отац архимандрит не бијаше познат као човјек и сувише подан земаљским страстима и напастима, те који би прије допустио био да му се оба уха одрежу, но да га снађе она ужасна биједа, с које је филозоф Ориген страдао. Али што нас у Томазеову испаду највећма чуди, то је његово ишчуђавање што је калуђер Доситеј могао онако писати о калуђерству и насликати онаког православног епископа. А и јесте управо за чуђење, како се Томазео, добар познавалац италијанске и француске књижевности, није опоменуо оних великих цензора и исмијавателя развратног клира, као што бјеху газда Ђовани Бокачо, автор *Декамерона,* и онај љути шаљивчина Рабле (Rabelais), који је у свом Pantagruel-у, на триста година прије Доситеја, одапињао против папства, против црквене јерархије и „монашеских институција“ оштре стријеле свога галичког хумора.[3] А Раблејеве су стријеле, као што је сваком познато, биле не само оштрије, но и много *масније* од безазлених Доситејевих жаока; јер, на крају крајева, добри и богобојазни Доситије није никад тако далеко

[1] Исто, књ. I., стр. 42.
[2] Исто, књ. I., стр. 60.
[3] Покварени, још од почетка XII вијека, у такој мјери, да су на себе изазвали били сву реформаторску строгост једног црквеног достојанственика какав бјеше Св. Бернар, фратарски редови упадоше земаном у такове грјешке и заблуде, да је под крај XV стољећа разуздани монах насељио био великим бројем разних шаљивих типова сатиричку литературу италијанску и француску. Рабле је, као год и Доситеј, неко вријеме

отишао, да је ради свештеничких порока узимао на нишан и саму суштину вјере.

Ако би се дакле она реакција здравог народног разума против калуђерског лицемјерства и разузданости, коју налазимо у Доситејевим књигама, имала да одбије на његову тобожњу богословску „плиткост“, као што иште Томазео, шта би се пак имало казати о Бокачу, нео-латинском цјеснику и јелинисти, коментатору Данта и чувеном богословцу? А како бисмо тек на крај изишли са *калуђером* Раблејем, хуманистом свјетског гласа и једним од најобразованијих људи своје земље и свога времена?

Очито је, према томе, како онај сувише оштри суд о плиткости Доситејевих богословских и етичких појмова, треба одбити на прилику што Томазео у стварима духовним не хоћаше да зна за транзакције, а још мање за збијање шале; јер не само по оној значајној његовој изјави (да су тј. Доситејева дјела његово свакидашње штиво), него и по разним другим мјестима у његовим књигама, излази несумњиво да је Томазео Доситеја збиља волио и увелике поштовао. Тако, између осталога, приказујући Кузманићеву *Зору Далматинску* и препоручујући њезиним издавачима да пишу за прости народ и, колико је могуће, у форми прича̂ и аполога, Томазео се узгред сјећа Доситеја, „човјека изванредна, који можда није знао да се отресе неких прерасуда, но који је веома задужио словенску књижевност“.

Но не само разилажење с Доситејем, ама ни полемика с Петрановићем због и око Доситеја, није Томазеу опет сметала да двије године касније (1847. год.) у књизи *Intorno a cose dalmatiche e triestine* прештампа свој ранији лаудативни чланак о Петрановићеву *Српско-далматинском Магазину*. Томазео је, као год и Петрановић, био

носио калуђерску мантију, те је у свом манастиру могао да натенану сабире оне масне шаре, којима ће у својим дјелима насликати монахе и монашки живот. Није по томе чудо, што његови „**frocards**“ (закукуљени фратрови) личе као јаје јајету Доситејевим калуђерима, пошто су и једни и други чинили „*plustost profession d' ignorance que de religion*“. (Испореди: P. Gauthiez, *Études sur le seizième siècle*. Paris, Oudin et C.ie, 1893.)

родом из Шибеника, па је може бити заједница крви и поријекла повољно утјецала на изглађивање књижевних размирица међу та два оглашена Приморца.

Али што би Томазео — да је дуже поживио — био тек казао за другог једног свог суграђанина, за Симу Матавуља, који не само да је у исмијавању калуђерства пошао трагом „доброг Доситеја“, него је с калуђерâ источне прешао на калуђере западне цркве, те у своме *Бакоњи фра Брни* дао српској књижевности ремек-дјело *pantagruel*-ске сатире, у ком је вјерно оцртао слику католичког манастира у далматинском Загорју и ухватио све особине далматинског фратра икавца, тог сибаритски расположеног „испосника“ и жарког поборника „за виру и народност“?

Сва је прилика да побожни, ал' уједно и одвећ спрам разних мантијаша попустљиви писац *Искрицâ,* не би својем даровитом земљаку такав литерарни злочин никад опростио.

Марко Цар.

КЊИЖЕВНОСТ

ПРИКАЗИ

а) Историја.

Geschichte der Serben. Von **Constantin Jireček**. Erster Band. (Bis 1371.) Gotha 1911. Friedrich Andreas Perthes A. G. 8°. XX + 442.

Има већ неколико година како се у кругу стручњака и пријатеља српске историје очекује с радозналошћу појава Историје Срба од проф. Константина Јиречека, објављена од стране уредништва збирке **Allgemeine Staatengeschichte**, којој стоји на челу чувени немачки историк Ламрехт. Интерес овај за Јиречекову Историју Срба потпуно је појмљив, јер је Јиречек за време скоро четрдесетогодишњега рада стекао заслужено признање најбољега познаваоца прошлости Балканскога Полуострва. Рођен у Бечу од кћери славнога Павла Јос. Шафарика и Јосифа Јиречека, литерарног историка, добио је Јиречек врло брижљиво образовање. Учећи гимназију у бечком Терезијануму, обратио је он особиту пажњу класичним језицима и историји, те се још као ђак у гимназији почео бавити о јужнословенској прошлости. Пред собом је имао, како и сам истиче у једном писму Бугарима у Одеси од 21. дец. 1877, пример свога великога деде Павла Ј. Шафарика, те је угледајући се на њ подједнаком љубављу систематски почео проучавати прошлост јужних Словена. Опћећи као младић са Даничићем, Месићем, Матковићем и Миклошићем, који су у Бечу долазили у кућу његова оца, тај интерес за јужно словенство јачао је у њему све више. Први рад, који се тицао српске историје, било је његово издање Студеничког типика из оставштине П. Ј. Шафарика у Гласнику Срп. Уч. Др. књ. 40 1874 г. Исте те године, како бележи његов биограф у „Освјети“ за г. 1904, публиковао је он у Лумиру животописе Јурја Крижанића и Доситеја Обрадовића, а идуће године у Освјети утиске са свога пута по Србији 1874, које је чланке особито хвалио и истицао стари Палацки. Када је Јиречек објавио своја прва два већа рада „Историја Бугара“ и „Војни пут од Београда у Цариград и балкански кланци“, стекао је он репутацију темељитог и обазривога научника. Пробавивши у Бугарској преко четири године као главни секретар Министарства Просвете, а неко време и као министар (до 1. септ. 1884), стекао је Јиречек великих заслуга за организацију школа и формирање научнога живота онде. При томе је доспео он да са неколико радова, нарочито делима „Путовања по Бугарској“ и „Кнежевина Бугарска“ особито осветли прошлост Бугарске и историјску географију тамошњу. С повратком у Праг на катедру Опће Историје вратио се Јиречек својим ранијим студијама у Дубровачком архиву, тој врло богатој ризници не само за српску него и за историју

источне Европе. Он је много пре публикације збирке **Monumenta Ragusina**, Ђелчићева и Талоцијева дипломатара и Јоргиних регеста систематски проучио главне одељке у Дубр. архиву. Плод тих архивалних студија у Дубровнику и још у неким местима на далматинском приморју јесу многобројне његове студије, чланци, рецензије, којима се истакао као изврстан зналац не само политичке историје, него и као врло добар зналац правних, економних и административних прилика у балканских народа. Између многих радова споменућемо само његово прекрасно дело „Трговачки друмови и рудници Србије и Босне у средњем веку“, у коме је на сразмерно малом простору на основу архивалне грађе толико много нове светлости просуо на средњовековне економпе прилике западне половине Балк. Полуострва. За историју романизма на Балк. Полуострву капитално је његово дело „О Романима у далматинским приморским градовима“. Поводом тога дела написао је чувени византист пок. Карло Крумбахер између осталога и ово: „Признајем да сам мало читао радова који на тако ограниченом простору дају читаву масу резултата и важних опћих закључака, који у исто време импонују знањем, далеким погледом и оштроумним испитивањем. Предмет, о коме се ради, компликован је само како се може замислити, и за његово повољно решење претпостављају се таки услови, које вероватно да не може ни један живи историк у тој мери испунити као Јиречек“.

Јиречек је даље својим студијама о Дубровачком песнику Шишку Менчетићу и Прилозима за Дубровачку литерарну историју указао будућим радницима пут, којим ваља да иду у испитивању дубровачко-далматинске литературе. У тим радовима необично живо и пластично приказао је Јиречек средину из које су поникли дубровачки књижевни радници, цртајући уз то у појединостима њихове животне прилике.

Као добар познавалац наше културне прошлости истакао се Јиречек особито својом студијом о Законику цара Стефана Душана, која ће без сумње бити једна од најбољих у прилично великој литератури о овом правном споменику. Његове едиције текстова пак посведочиле су његову добру филолошку спрему и необичну критичност. Када ма и летимично прегледамо дојакошњи многострућан и обилат рад проф. Јиречека, природно је онда што се појава његове Историје Срба на којој ради већ неколико година, очекивала са великом пажњом. Сада је први део његове „Историје Срба“ пред нама, и ми одмах истичемо да се нисмо нимало преварили у очекивањима. Све раније особине његових ранијих радова истичу се и овде, и то још, због природе самога посла, у појачаној мери. Необично широко и минуциозно познавање извора и литературе, критичност и опрезност у одабирању података, документирање сваке тврдње, објективност и мирноћа у излагању, краткоћа и прецизност у изражавању, необична вештина у компоновању градива у једну лепу, лаку,

пријатну и заокругљену целину чине, да је ово дело без сумње најбоље и најпоузданије о српској прошлости.

Приказавши у предговору у најопћијим потезима развој српске историје од најстаријих времена па до формирања две самосталне српске државе, даје Јиречек кратак преглед српске историографије од Рајића па до наших дана. Наравно да Јиречек спомиње ону велику борбу код нас између патријотске школе са Пантом Срећковићем и критичне с И. Руварцем и Љ. Ковачевићем на челу, у којој је борби учествовао донекле и проф. Јиречек својом расправом „Српски цар Урош, краљ Вукашин и Дубровчани“, решивши спорно питање о начину смрти цара Уроша у корист критичне школе. Јиречек истиче с хвалом необично марљив рад српских историка за последњих педесет година, али његове напомене о помоћним средствима за проучавање српске историје побуђују на размишљање. Јиречек пре свега констатује да за српску историју нема систематске збирке извора, нема регеста, нема приручне књиге за изворе па ни историјске библиографије. За новију историју опет нема потпуне публикације преписке и аката из времена борбе за слободу 1804—1815. Пратећи Јиречеково излагање старије српске историје, човек се на сваком кораку срета са Смичикласовим Дипломатичким Зборником, који од неколико година публикује Југословенска Академија, а у коме је у досадашњих осам свезака обухваћено градиво за српско-хрватску прошлост до год. 1320. Збирка Смичикласова, дакле, јесте један од главних помоћних извора за проучавање српске повести и она ће остати то и надаље све дотле, док Српска Академија не почне издавати свој Codex diplomaticus. Код нас би се нашло људи за тај велики посао, а нашло би се и средстава, али ми, на жалост, као да још немамо дисциплине да заједнички изводимо какав већи посао. Ну надајмо се да ће и то време доћи. Насеља проф. Цвијића, који је умео да организује заједнички рад, донела су до сада лепих резултата. Она данас једино репрезентирају у нашој Академији систематски рад и отварају далеке видике, што истиче и проф. Јиречек.

Прва глава прве књиге Јиречекове Историје приказује нам природу земљишта и њен утицај на историју. Кратким али сигурним потезима црта нам писац физичке особине Балк. Полуострва, обраћајући особиту пажњу природним комуникацијама, које су од велике важности за историју свакога краја. Земље, које су Срби првобитно заузели, између кршевитих црногорских стена са околином и слива Мораве, јесу хладни, сиромашни крајеви; они су изазвали развој снажног, ратничког, експанзивног становништва, које се због природе земљишта могло врло згодно бранити од нападаја страних народа. Из тих горских крајева спуштају се ови планинци у ниже крајеве, на јадранску приморску обалу, као и у долине и котлине истока и југа.

Историју Балк. Полуострва црта Јиречек од најстаријих времена, од леденога доба, после кога је настала топла, влажна клима с богатом вегетацијом и великим прашумама. Кратко али врло јасно приказао је Јиречек историју три најстарија народа на Балк. Полуострву: Илира, Трачана и Јелина. Колико се могло па основу познатога материјала испричао је Јиречек занимљиво о њиховом племенском и жупском уређењу, о њиховим становима и градовима, култовима богова и гробљима, о социјалним и политичким односима, о јелинским колонијама и њиховом културном утицају на раније балканско становништво. Грчки трговци доносили су напр. Илирима посуђе од иловаче, наките, стаклену робу, оружје, вино и морску со. У Арбанији, Далмацији, Босни и Србији нађени су грчки бронзани шлемови коринтскога облика и т. д.

Особито је занимљива трећа глава, у којој се приказује римски период на Балкану. За тај период извори су већ обилатији а и литература предмета богатија. Познавајући самостално изворе а служећи се и литературом нацртао нам је Јиречек веома пластично римско постепено освајање на Балкану, однос романизма према јелинизму, етнографске, војне и економне прилике тога времена, рад у рудницима, саобраћајне везе, и уопће целокупан тадашњи живот у главним потезима. Цртајући укупне прилике и указујући на узроке опадања римске власти, доводи писац читаоца до почетка VI века, када се Словени видније почињу да јављају на светској позорници. Али да би положај и однос Словена према Источноримском Царству био јаснији, води нас Јиречек у прадомовину Словена, која је, судећи по топографској терминологији словенској, била у неком равном, шумовитом и баровитом крају. Како се словенска помесна номенклатура најчистије очувала у Пољској и у западној Русији, мисли Јиречек да прадомовину Словена ваља тражити у сливу горње Висле, горњег Дњестра и Буга и у западном делу Дњепарскога краја. У изворима из доба римскога царства зову се Словени Venedi; домаће је име Словени, како их називају и Грци, Романи и Арабљани. По Јиречеку значење основе овога имена није јасно. Јиречек мисли да ће Неури, које Херодот спомиње на горњем Дњестру и Бугу, бити Словени, а тако исто и Будини. О животу и приликама Словена у најстарије доба има мало података. Јиречек их је марљиво прибрао, критички проверио и рекао што се могло рећи о тим давним временима. Нарочито занимљивих података има код Тацита. По Тациту живе Словени (Veneti) друкчије него номадски коњаници Сармати. Словени граде куће, боре се пешице, служећи се штитом као оружјем за одбрану. Био је то велики, ратоборан, на нападај готов народ, лако наоружан и брзоног. Јиречек скреће пажњу на то, да се неке црте овога Тацитовог описа слажу са византијским извештајима 6. века. Словени су по мишљењу Јиречека већ у другој половини V в.

посели били Ердељ, оставивши онде у топографској номенклатури толико много трагова. Много обилније теку вести о Словенима у Подунављу од 527—626. Њих је Јиречек све марљиво сабрао, те на основу њих приказао однос Словена према источноримском царству и њихово најстарије уређење. Као и Германи за време Тацита тако су и Словени у VI в. разбијени на многа мала племена, која се групишу по родовима са наследним краљевима или кнежевима без велике власти. Словени су народ који воле слободу, пркошије су и поносити, иначе су гостољубиви и према странцима предусретљиви. Слика коју Јиречек пружа о животу Словена у VI и VII веку веома је занимљива, по нас од важности стога, што у њој нема ни једне појединости, која не би била потврђена изворима.

Друга глава започиње са словенским провалама у Источноримску Државу и са цокушајима источноримских царева да Дунав одрже државном границом. Врло живо приказана је ту борба младих варварских народа са старом империјом, док напокон Словенима у првој пол. VII в. за владе царева Фоке и Ираклија, који беху забављени ратовима на истоку, не пође за руком да се стално населе на Балк. Полуострву. По мишљењу Јиречека ово насељавање завршено беше половином VII в. Ну Јиречек се не задовољава само да одреди време сталнога насељавања, него на основу измена у античкој топографској номенклатури, које нису свугде једнаке, одређује интензивност словенске колонизације и јачину мешавине са старијим становништвом. Тако су се највеће промене у топографској номенклатури извршиле у горњој Мезији, у унутрашњости Македоније и у унутрашњости провинције Далмације. При крају главе задржава се Јиречек на причи Константина Порфирогенита, по коме су се Срби и Хрвати накнадно доселили на југ, па их је цар Ираклије населио у Далмацији, опустошеној од Авара. Јиречек истиче да је још Димлер указао на неоснованост овога тврђења, које он обара још са неколико нових разлога. Од особита је интереса онај одељак, где се анализују средњовековне скаске јужних Словена о словенској прадомовини.

Трећа књига приказује ранију историју Срба од VII—XII века. Истакнувши да су Словени на Балкану дуго времена издељени били на множину малих племена и да их Грци још и доцније зову општим именом Словени, прелази Јиречек на словенску земаљску поделу. Нова је јединица жупа, која обично захвата једну речну долину или котлину у карсту, а за средиште има град, чуван и одржаван од становништва жупе. Приказујући границе старих српских области (Дукљу, Травунију, Захумље), показао је Јиречек своје необично знање историјске географије, које темељи на изврсном познавању извора. Источно од ових приморских области лежала је Порфирогенитова Σερβλία, која је по Јиречеку обухватала област на Лиму и на горњој Дрини, заједно с Пивом и Таром, долину Ибра и горњи ток

западне Мораве. По Порфирогениту држали су Срби тада и Босну са градом Salines (Тузла). Од особита је интереса у овој глави приказ унутрашњих прилика у ово рано доба. Ту је говор о јужнословенским владаоцима, који беху на челу појединих племена као наследни владари, њиховим престоницама, престолу, владалачким знацима, дворским звањима. Поред владаоца најмоћнији људи у земљи беху врховне поглавице жупа, жупани, које Порфирогенит назива старцима. Поред жупана спомињу се сатници, казнаци, чију судбу прати Јиречек до у позни средњи век. Сви ти дворски достојанственици ограничавали су власт владаоца, а поред њих и народна скупштина, која је обично попуњавала упражњени престо. Јиречек прилази тешком питању о постанку племства. По њему јужни Словени нису првобитно имали племства као ни Франци, Лангобарди или Норвежани. У Србији се више племство образује у познијем средњем веку од сродника владалаца, племенских поглавица и владалачких чиновника. Слободни људи још поч. XIII в. зову се војници, што подсећа на класу milites у Угарској, али у XIV в. већ се зову властеличићи. У неким крајевима опет никада се није образовало племство. Себром се називао сељак, а неслободни беху отроци. Они су се регрутовали од старога становништва и од ратних заробљеника. Особиту пажњу обратио је Јиречек племенском уређењу, које прати од најстаријих времена. У тој глави даје Јиречек резултате својих архивалних истраживања, која ће штампана бити у његовим студијама о средњовековној Србији у Споменицима Бечке Академије Наука. Наравно да се Јиречек задржава и на појави задружнога живота, те истиче сличне појаве код старих Ибера (по Страбону), код Грка у средњем веку, у Шпанији, Француској, јужном Тиролу. Судбу задружног живота прати писац у разним српским крајевима, истичући, да је модерни развој индивидуалности, удружен с новим правним животом и пореским уређењем, довео до деобе и распадања задруге. Јиречек је обратио даље особиту пажњу начину насељавања земље приликом доласка на Балк. Полуострво и облицима поседа. По његову мишљењу првобитно је укупна територија припадала племену, па је доцније издељена међу његове чланове. О начину живота старих Срба од VII—X века може се мало рећи. Јиречек је ипак на основу ископина и нешто познијих вести (у Вилхелма Тирског) дао доста јасну слику о земљорадњи, гајењу стоке, морепловству код приморских племена, о производима занатлијства и примитивним почетцима трговине. Од особите су вредности они одељци, где је говор о остатцима старијега балканскога становништва: Арбанасима, Румунима (Власима) и далматинским Романима.

Врло је мало података о поганичкој религији Јужних Словена, јер је хришћанство после себе у балканске земље лако потиснуло стари култ богова, те се о поганичком веровању

писало врло мало. Последњи је извештај Прокопија из VI века. Стога је већина дојакошњих приказа јужнословенскога поганичког веровања непоуздана. Велика већина писаца обично је хтела више да зна него што то допушта природа извора. Главни извор су још и данас видни остатци поганичког веровања, али су, истиче Јиречек, на њих током времена много утицали страни елементи, староилирске и романске представе, хришћанске легенде и апокрифи, грчко-источне скаске и бајке. Због тога Јиречек и не покушава да на основу тога градива склапа систем јужнословенске митологије. Он истиче да су и Јужни Словени веровали у Перуна, Велеса и Даждбога, али је за то врло интересантно његово излагање о нижим божанствима: вилама и планинским духовима, вукодлацима и вампирима, вештицама, огњевитим змајевима, о обожавању небеских тела и остатцима животињскога култа, жртвама, местима за жртвовање и т. д.

Насупрот Порфирогенитову причању мисли Јиречек да су Словени у Далмацији још у првој половини VII в. били поганици и да се хришћанство постепено ширило из приморских далматинских градова, хватајући прво корена на дворовима владалаца. Интенсивније се почело ширити хришћанство тек пошто је словенски језик уведен у богослужење. По мишљењу Јиречека било је још пре појаве словенских апостола доста Словена монаха и свештеника, који су на матерњем језику проповедали Словенима слово божје. Живот словенских апостола и њихов рад приказао је Јиречек кратко али потпуно. Особито су значајне напомене Јиречекове о словенској азбуци и о језику, на који су слов. апостоли превели један део светих књига. Копитар и Миклошић тражили су отаџбину овога језика у Панонији. Шафарик, Шлајхер, Лескин и руске слависте у Бугарској, Јагић у крају између Солуна и Цариграда, а Јиречек на земљишту између Родопе и Пинда.

Да би се боље схватио положај Срба према Византији и Бугарима у IX и X веку, приказао је Јиречек тадашње политичке и културне прилике у Византији, обративши особиту пажњу тадашњем византијском војном уређењу. Бугарима и њиховом најстаријем уређењу обраћено је такођер доста пажње. Ну да би тадашњи међународни положај Срба синуо у што пуној светлости, учинио је Јиречек врло добро, што је додирнуо освојења Франака у Истри и Далмацији и њихов однос према Бугарима, чији су се интереси сударали на Сави. Тако је он, приказавши прилике у суседним државама и њихове међусобне односе, врло лепо предочио положај Србије између Византије и Бугарске крајем IX и у првој половини X века, када се на прво место истиче Часлав, савременик цара Константина Порфирогенита. Врло је тамна историја Србије у другој половини X века. Дукљанинови податци су по мишљењу Јиречека потпуно неупотребљиви, а других података нема. Много више знамо о формирању западнога бугарскога царства под царем Самуји-

лом, тастом дукљанскога кнеза Владимира, који је убијен био по наредби синовца Самујилова Јована Владислава, а чију је судбу писац тако лепо топло приказао по легенди о св. Владимиру.

Када је византијски цар Василије II. покорио западно бугарско царство, опасала беше византијска област српске земље са три стране. Ранија врховна заштита претвара се у тешку превласт. Код Срба је тада било два политичка средишта са две династије. У Приморју, а наиме у Дукљи, Травунији и Захумљу владала је кућа Стефана Војислава. Јиречек се труди да на основу извора, које је марљиво прибрао, каже неку о престоницама дукљанских краљева, гробницама њиховим и о приликама у владалачкој породици. Друго средиште беше на истоку у долини Рашке (Расција), чији су владари посили наслов „великога жупана". Од краја VI века почињу Срби из Рашке енергичније да продиру преко византијске границе. Овај отпор Срба према Грцима био је врло погодан за спажење латинске цркве. Од прилике у то време или нешто раније заснива се архиепископија у Бару, чији је постанак таман. Споменувши све приче о постанку барске архиепископије, указује Јиречек на самовласно проглашење епископија у византијској Апулији, у местима Бари, Трани, Таренту и Лучери, чему су Византинци из политичких разлога ишли на руку, те мисли да је на сличан начин постала и барска архиепископија. Интересантан је спор о превласт између барске и дубровачке архиепископије, чему је Јиречек такође обратио пажњу. Бацивши поглед на црквене прилике у западној половини Балк. Полуострва, пружа Јиречек драгоцене податке о црквеним приликама на истоку, о манастирима онде, о локалним култовима светитеља. Кратко али врло тачно изнео је Јиречек порекло и судбу богомилства на Балк. Полуострву. Јиречек даље истиче интенсиван утицај византијске културе у Македонији, што се добро види на рушевинама сјајних црквених грађевина, као на цркви св. Пантелејмона у селу Нересима код Скопља. Крајеви на северу били су даље од тога утицаја. Они су махом били обрасли шумом, насељени становништвом ратоборним и примитивним, како нам га приказују крсташки хроничари. Из тога доба остало је неколико књижевних споменика, али је на западу свакако најзнатнија т. з. хроника попа Дукљанина. По мишљењу Јиречека написао је ову хронику неки свештеник из Бара у последњим годинама владе виз. цара Манојла Комнена (око 1160—1180). Јиречек је специјално проучавао овај занимљив књижевни производ, те поглавито на основу латинскога језика, којим је хроника писана, разликује три саставна дела у њој. Од велике је вредности Јиречекова оцена ове хронике, и ми са нестрпљењем очекујемо његову објављену расправу о хроници, која ће се штампати у Јагићеву Архиву за слов. филологију.

Да би тадашњи међународни положај Срба био што јаснији, мајсторски је приказао Јиречек прилике у Византији, Угарској

и Хрватској, показавши и у тим партијама необично познавање извора. Интересантан беше тада политички положај Босне. По Дукљанину била је она у X в. подчињена Хрватима, а у XI в. Дукљанима, чији је краљ Бодин поставио у Босни за владаоца некога кнеза Стефана. Да је Босна подчињена била дукљанским краљевима говори нарочито та околност, да је босанска црква потпадала под јурисдикцију барскога архиепископа. Јиречек нам даље на основу виз. писаца Кедрина, Кекавмена и Бријенија приказује борбу Срба са Византијом у XI веку. Тада се видно истиче српски кнез Стефан Војислав, који је владао читавом облашћу Скадарскога Језера до више Стона, Дукљом, Травунијом и Захумљем. Слабошћу виз. централне власти тумачи се и устанак Петра Дељана (1040—1041), али је од много већег значаја била акција сина српскога краља Михаила, Константина Бодина, чијем је бурном животу Јиречек обратио такође доста пажње. Врло је занимљиво приказан пролаз Крсташа кроз српске земље на основу потпуно прибраних вести из крсташких путописаца. Овде ћемо само истакнути да се у Енглеза Ордерика Виталиса изреком спомиње „**Bodinus, Sclavorum rex**“, који је код Скадра пријатељски дочекао Провансалце под графом Рајмундом из Тулузе. Испричавши колико се могло на основу извора судбу Бодинових наследника, прелази Јиречек на историју великих жупана на истоку у првој половини XII века. Историја великих жупана и њихови односи према Угарској и Византији боље су познати, јер нам пуно података пружају виз. писци Кинам и Никита Акоминат.

Историји даровитога и витешкога виз. цара Манојла Комнена и његовој политици на Балк. Полуострву обраћена је нарочита пажња. То је доба када Византијско Царство покушава да оствари своја историјска права у Сирији, Угарској и Италији; замашни планови, који су премашали фактичну моћ Царства, због чега је после смрти Манојлове и наступило нагло опадање. Цар Манојло намеран је био да потпуно подчини Србе, који су били у савезу са Мађарима, те је са великим жупаном Урошем II. ратовао више пута. Јиречек се са нарочитом пажњом зауставља на владавини вел. жупана Десе, који је „својим енергичним настојањем да Србију начини независном, моћном и угледном постао претходник Немањин“.

Пета глава треће књиге посвећена је влади вел. жупана Стефана Немање. „Његова је главна заслуга, каже Јиречек, да је ујединио српске земље под влашћу своје породице, да је заокруглио територију освојењем грчких пограничних области на истоку и југу, и да је створио такав политички положај, који је при непрекидном опадању грчкога цариградског царства постао основа за потоњу моћ Србије“. На основу домаћих извора и виз. писаца приказује Јиречек у појединостима живот и рад Немањин. Немања почиње акцију против Византије у споразуму са Млечићима, Мађарима и Немцима. Али се политичка ситу-

ација убрзо била изменила тако да је Немања остао сам у борби с Византијом. И када је цар Манојло провалио у државу Немањину, одлучи Немања да се подчини цару. Гологлав и босоног, с конопцем око врата и с мачем у руци, каже Кинам, молио је Немања за милост. Тада је (1172) цар Манојло повео собом у Цариград Немању. Савремени византијски беседник Јевстатије видео је тада Немању. „Немана сам, каже он, недавно с чуђењем посматрао, човек не само у сразмери, какву природа људима даје, него високо израстао и леп на око". Јевстатије истиче даље како Немања хода по дворницама царске палате, те разгледа фреско-слике, које величају славна дела царева, особито оне, које се њега тичу и које су означене са именом Немања.

После смрти цара Манојла видело се јасно, колико је Манојло много напрегао снагу државну. Клонулост и несрећеност у Византији опажа се свугде, те није чудно што је и византијско врховно господство убрзо престало над суседним земљама. То је доба када Немања у пуној снази у савезу са Мађарима почиње офанзиву против Византије, освојивши Скадар, Улцињ, Бар и још неколико места у Приморју. У то доба византијске слабости формира се и друго бугарско царство, а тада су и Крсташи под вођством цара Фридриха I. пролазили кроз балканске земље за Свету Земљу. Јиречек нам на основу византијских и западних извора врло рељефно приказује пролаз Крсташа кроз Србију, Немањин састанак с царем Фридрихом и Немањину тежњу да у савезу са западњацима што више окрњи од Византијскога Царства. Како у тим преговорима тако и у односима према Византији и Угарској показује се Немања као владар необично разборит и опрезан. Од особита је значаја одељак где је говор о Немањиним територијалним тековинама. Наравно, Јиречек је особиту пажњу обратио и црквеним приликама у Немањиној држави, проговоривши колико је потребно било о Растку, потоњем АЕ. Сави и Немањиним црквеним задужбинама. Јиречек је у погледу Немањине смрти неодлучан. Не прихвата одлучно ни најновију тврдњу Д. Анастасијевића да је Немања умро 1200 нити разлоге Јов. Радонића, који остаје при старом мишљењу да је Немања умро 1199 (Летопис Мат. Срп. 275. Стр. 64—67). Овде ћемо поред разлога, наведених у споменутом Летопису за год. 1199 навести и једно место из 7. гл. Немањина житија од св. Саве, на које нам је свратио пажњу баш сам г. Анастасијевић. Ту наиме Сава за Немању каже да је с њиме проживео „вь горѣ светѣи *годиште* и. е. мѣсець". Како се у Хиландарском типику каже да је Немања стигао на Св. Гору 2. новембра 1197 г. то би онда према томе Немања умро 1199, у ком би случају цифра. е. = ѕ у житију била као и остале цифре погрешна. Премда још увек остаје да се објасни одкуда 1200 у Хиландарском типику.

Четврта књига приказује историју Срба за владе династије

Немањића. Прилике у којима је владао наследник Немањин, биле су тешке и врло бурне. Историја тога доба, каже Јиречек, пружа заплетену слику, на којој се односи сила брзо померају. То је доба пропадања старих и образовања нових држава, да и оне поживе само привременим животом. Стефан Првовенчани умео се у тим тешким данима не само одржати, него и умножити тековине свога оца. Због тога га Јиречек с разлогом убраја међу најдаровитије Немањиће. Пропаст Византијскога Царства изазвала је покрет међу свима суседима на Балкану. Тада се формирају три грчка центра: на западу полуострва, епирски деспотат, а на истоку никејско и трапезунтско царство. Поред тога на површину снажно иступају Бугари, који одмах долазе у сукоб с новоствореним Латинским Царством. У тим тешким приликама држао се Стефан врло добро крај свих неприлика на дому са братом Вуканом, који се наслонио био на Угарску. Да би утврдио положај, хвата Стефан везе са Римом, али су те везе осујећене биле због противљења угарскога краља. Све те прилике црта Јиречек врло живо и занимљиво, приказујући свагда политички положај Србије у вези с историјом суседних држава. Наравно да је Јиречек особиту пажњу обратио и стварању независне српске цркве, дајући у том послу главну улогу Стефану Првовенчаном, који због тога шаље брата Саву у Никеју. Слика Савина добива много детаљном анализом познатога писма охридскога АЕ. Хоматијана, у коме се, између осталога, каже за Саву да „учествује у световним гозбама, да јаше лепе коње племенита соја, опкољен великом пратњом наоружаних људи.“

Далеко заостаје за оцем Стефаном син Радослав. Васпитан у грчком духу, подао се он потпуно утицају свога таста епирскога цара Теодора. Поред тога владала је њиме његова жена, која га је најзад, када се морао склонити из Србије у Драч, изневерила онде за љубав некога великога „Фроуга.“

Већ се више истиче брат Радослављев Владислав, осигуравши себи спомен црквеним грађевинама, али је и њега велика олујина с поља уклонила с престола. Провала Монгола подрмала је из основа Угарску, а захватила је и балканске земље. И док је у Босни енергични бан Матеј Нинослав успео да се одржи на престолу и после ових бурних дана, краљ Владислав мора да уступа престо млађем брату Стефану Урошу I. Не зна се тачно како је дошло до тога преврата (о њему се говори само у једној дубровачкој повељи из г. 1243), али је факат, да се Владислав доцније спомиње увек као краљ поред брата Уроша I. Јиречек мисли да је Владислав становао у Скадру. Интересантни су податци, које је Јиречек прибрао о жени и деци Владислава.

Иако домаћи писци, истиче Јиречек, називају Уроша I. „великим“ ипак није имао он таленат свога оца. Колебајући се политички непрестано између Грка у Никеји, Епираца,

Мађара и нових француских господара у Напуљу, Арбанији и Грчкој, он је често погрешно рачунао. И онда Јиречек, да би читаоцу што јасније предочио међународни положај Србије, црта прилике у Угарској под даровитим Белом IV, у Бугарској под Михаилом Асеном, који је у савезу са Републиком Дубровачком ратовао са Урошем I. Том приликом залази Јиречек детаљније у бугарску историју, цртајући тамошње прилике пред долазак на владу Константина Тиха, који је по женској линији био у сродству с Немањићима. Вапредно је занимљиво држање Урошево између Епираца и Франака с једне стране и Никејаца с друге. Јиречек је ту додирнуо и загонетно порекло краљице Јелене, жене Стефана Уроша I. Истакнувши оно место у повељама Карла I. и II. Анжуанаца, где се она назива њиховом рођаком, напомиње Јиречек да би она могла бити пореклом од владајуће господе у Грчкој, која беше највише из Шампање и Бургундије. Занимљив је и значајан приказ српско-угарских односа. Пријатељство с Мађарима било је учвршћено женидбом престолонаследника Стефана Драгутина са унуком Беле IV. Али је Урош због претензија угарскога краља убрзо допао у сукоб с Угарском у Мачви, којом је приликом (1268) допао угарскога ропства.

Стефан Урош I. ступио је, измирив се са Угарском, брзо у преговоре са Анжуанцем Карлом I. Ови преговори беху наперени против Грка, због чега је византијски цар Михајло Палеолог, да нашкоди српској аутокефалној цркви, обновио охридској архиепископији привилегије Василија II. За приказ дубровачко-српских односа после 1254 служи се Јиречек поред осталих дубровачких извора још и хроником Гундулића у рукопису.

У истој сразмери приказује се полет Србије под краљевима Стефаном Драгутином, Ст. Урошем II. Милутином и Ст. Урошем IV. То је доба у коме су владари, имајући на расположењу силна материјална средства, могли формирати јаку војну силу, нарочито с најамницима из туђине. То је доба наглога опадања Византије под Палеолозима, које су хтели што боље искористити и Карло I. Анжуанац и Стефан Драгутин. Ну познато „Сицилијанско Вечерње“ (1282) једним ударцем поруши све грчке планове Карла I. Одрекавши се престола у корист млађега брата Стефана Уроша II. Милутина, владао је Драгутин у околини Београда, Мачви и североисточној Босни, имајући за престонице Београд и Дебрец. Милутин, по Јиречеку више ратник него дипломата, искористио је згодно неспособност виз. цара Андроника II., раширивши српску власт по Македонији. Даљи Милутинови односи према Византији, његов савез са титуларним царем Карлом од Валоа, Милутинови односи с Босном и Угарском, унутрашње незгоде и неприлике, а нарочито сукоб с братом Драгутином и капиње са сином Стефаном изнесени су врло живо и занимљиво, са вешто утканим догађајима један у други, а све на основу брижљиве употребе извора. Па и на прилике

после смрти Милутина, када се разгорела борба о престо између три претендента, просуто је много светлости, а тако исто на карактер и владавину Стефана Дечанскога, а нарочито на његове односе према сину и савладару Стефану Душану.

Владавини Стефана Душана обраћена је особито пажња. Писац нам врло лепо и занимљиво, наравно на основу поуздана градива, приказује постепени развој Душанове снажне индивидуалности. „Испочетка, вели Јиречек, био је он прилично без утицаја, те је морао (од властеле) подносити многе непријатности, док му сретни ратови нису подигли лични углед". Особито живо и рељефно приказани су на основу казивања Кантакузена и Никифора Грегоре Душанови односи са Византијом, која је највише привлачила Душанову пажњу. Душан је, освојивши највећи део византијских провинција и прогласивши се царем, намеравао освојити стару метрополу Цариград, покушавајући да за тај план придобије Млетачку Републику. За Душанов далеки поглед сведочи та околност, да је он први уочио опасност од Турака и да је у ту сврху водио преговоре с папом, желећи да га овај именује капетаном хришћанства у борби с Турцима. Па и Душанови односи с Босном, са којом је био у непријатељству због превласти на јадранском приморју, као и односи с Угарском, приказани су најтачније, врло пуно и пластично. Али је од особита интереса приказ Душанова двора, који је имао више интернационалан карактер. Спомењућемо овде један интиман детаљ из Душанова приватног живота. Душан је био ожењен Јеленом, сестром бугарскога цара Јована Александра. Како Јелена ни после пет година брачнога живота није дала Душану наследника, ступио је Душан у преговоре са аустријским херцегом Отоном, хотећи узети за жену његову синовицу Јелисавету, ћерку пок. немачкога краља Фридриха Лепога. Ствар се била повољно свршила, али се аустријске кнегињице ова удаја за шизматичког краља толико била коснула, да се разболела и умрла. Када је пак краљица Јелена 1337 родила Душану Уроша, учвршћен је био брак том новом везом.

Последња глава приказује нам опадање српске државе под царем Урошем, а особито формирање појединих независних територија. Од династа, који се за владе слабога Уроша истичу, указује Јиречек особито на добре особине деспота Угљеше на крајњем југоистоку државе, који је највише био изложен ударцима Османлија.

Велика је штета што због ограниченог простора писац није унео пету и шесту главу четврте књиге, где је говор о држави, управи и праву за време Немањића и о економним и друштвеним приликама Србије у XIII и XIV веку. С тим главама започеће Јиречек други део своје Историје, у коме ће осим тога изложити период под деспотима, доба под Турцима и новију историју у истој сразмери као и средњи век.

J. P.

МАТИЦА СРПСКА

Цел Матице Српске. Матица Српска је друштво, које има цел да материјалном и умном снагом потпомаже, развија и распростире књижевност и вештину српску, а тим путем да подиже просвету народа српског (§. 1. Устава).

Чланом Матице Српске може постати сваки ваљан Србин и Српкиња, који у благајницу Матичину положи 100 кр. од једанпут или положивши 20 кр. обвеже се, да ће остало у годишњим честицама за идуће 4 године положити (§. 3. Устава).

ПРЕТПЛАТА НА МАТИЧИНА ИЗДАЊА

1. Чланови добивају сва издања Матичина. Чим уплате прву честицу чланарине од 20 К., добиће све књиге, које излазе те године.

2. Претплатници добивају Летопис, Књиге Матице Српске и Књиге за народ за 10 К у иноземству за 12 К годишње.

3. Претплатити се може само непосредно у Благајници Матице Српске. У Србији једино у **књижари С. Б. Цвијановића**, Београд, Кнез-Михаилова ул., комисијонара Матице Српске, преко које иду све поруке и сви послови, који се тичу чланова и претплатника Матичиних у Србији. У тој се књижари уједно добивају и наша издања посебице.

4. Рок претплати истиче свршетком месеца марта. После тога рока (а и раније) продају се појединe књиге Матичина издања по цени, која је означена на корицама.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
Ф 5 с к 1 4

Издања Матице Српске

за 1911. годину.

У току 1911. године издаће Матица Српска својим члановима и претплатницима:

I. **Летопис** у 12 свезака; сваког месеца по једна свеска од 5 штампаних табака.

II. **Књиге Матице Српске** у 4 свеске. То су посебне књиге од 10 и више штампаних табака. Ако буџет допусти изаћи ће и више свезака.

III. **Књиге за народ.** И оне се издају сваке године у 6 свезака, свака свеска 4—6 штампаних табака и разашиљу се с Летописом сваког другог месеца.

Цена је овој књизи 1 круна.

НОВИ САД
ЕЛЕКТРИЧНА ШТАМПАРИЈА УЧИТЕЉСКОГ Д. Д. „НАТОШЕВИЋ“
1911.